

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

AD MEMORIAM SORIN IFTIMI

XLI
2022

IAȘI
2022

COMITETUL DE REDACȚIE

Senica ȚURCANU (redactor șef)
Costică ASĂVOAIE
Ioan IAȚCU
Tamilia-Elena MARIN
Adriana MIRON (secretar de redacție)
Cosmin NIȚĂ
Loredana SOLCAN

Traduceri revizuite/realizate

Simona POSTOLACHE

Copertă și DTP

Cătălin HRIBAN

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași
Muzeul de Istorie a Moldovei
Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1
Iași, RO-700028
Telefon: 04 0232218383
Fax: 04 0332408166
e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI / Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen	5
Sorin Iftimi, la un an de la trecerea în veșnicie. Gânduri despre un coleg drag (Ioan IAȚCU)	11
Senica ȚURCANU, New discoveries in old collections: a “Double Janus” anthropomorphic vessel discovered at Trușești / Noi descoperiri în vechi colecții: un vas antropomorf de tip „Dublu Janus” descoperit la Trușești	23
Ting AN, Mădalin-Cornel VĂLEANU, Huan REN, Yan XIANG FU, Luoya ZHU, The Yangshao Culture in China. A short review of over 100 years of archaeological research (I) / Cultura Yangshao din China. Scurt istoric a peste 100 de ani de cercetare arheologică (I)	53
Ioan IAȚCU, Tamilia-Elena MARIN, Descoperiri romane de pe valea Prutului: O reprezentare în bronz a zeiței Venus / Roman discoveries in the Prut Valley: A bronze representation of the goddess Venus	87
Celina GORA, Nicoleta CABA, Filip CIOBĂNAȘU, Valorificare prin cercetare și conservare: Cazul ansamblului de la Hilișeu-Crișan, județul Botoșani / Valorization through research and preservation. The case of the ensemble of Hilișeu- Crișan, Botoșani county	101
Voica-Maria PUȘCAȘU, Comentarii și observații privind rezultatele cercetărilor efectuate de arheologul Vlad Zirra în anul 1963 la mănăstirea Dragomirna / Comments and observations concerning the results of research carried out by archaeologist Vlad Zirra in 1963 at Dragomirna Monastery	113
Eduard RUSU, Muzica și puterea politică – o abordare conceptuală / Music and political power – A conceptual approach	133
Violeta-Anca EPURE, Stat și societate la Dunărea de Jos în percepția consulilor și voiajorilor francezi prepașoptiști. Fragmente de viață politică de la finele veacului al XVIII-lea și până la 1812 (I) / Etat et société au Bas Danube dans la vision des consuls et de voyageurs français avant 1848. Fragments de vie politique de la fin du XVIIIème siècle jusqu’a 1812 (I)	155

Minola IUTIȘ, Răscoala din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan reprezentată în pictura românească din Muzeul de Artă din Iași / <i>The 1784 uprising lead by Horea, Cloșca and Crișan represented in the Romanian painting of the Art Museum in Iași</i>	175
Ștefan S. GOROVEI, Artur Gorovei, Neculai Beldiceanu. Artistul și omul. Un manuscris inedit / <i>Arthur Gorovei, Nicolas Beldiceanu. L'artiste et l'homme. Un manuscrit inédit</i>	187
Narcis Dorin ION, Neobosita victorie asupra trecutului. Convorbiri cu Olga Racoviță / <i>The relentless victory over the past. Conversations with Olga Racoviță</i>	225
Corneliu CIUCANU, Considerații privind România și problema Basarabiei în perioada interbelică / <i>Considerations regarding Romania and the issue of Bessarabia during the Interwar period</i>	257
Cristian SANDACHE, Școala românească în timpul guvernării legionare. Ministeriatul lui Traian Brăileanu. Secvențe / <i>The Romanian school during the Legionary governance. Traian Brăileanu's ministry. Sequences</i>	291
Remus TANASĂ, Siruni, fondul de la Arhivele Naționale și Securitatea / <i>Siruni, the National Archives fund and the Securitate</i>	299

Obituaria

ION T. NICULIȚĂ (27. 05. 1939 – 2. 01. 2022) (Alexandru BERZOVAN)	309
---	-----

Recenzii și note de lectură

Nicolae URSULESCU, <i>Civilizația Cucuteni și ariile culturale învecinate. O retrospectivă bibliografică</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2022, 591 p. și 11 figuri. (Maria-Cristina CIOBANU)	313
Adela KOVÁCS, Alexandru NECHIFOR, Constantin APARASCHIVEI, <i>Frumusețea transpusă în lut. Catalogul statuetelor antropomorfe cucuteniene din Muzeul Județean Botoșani</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 380 p. (Senica ȚURCANU).....	317
Mugur ANDRONIC, <i>Fortificațiile Bucovinei de-a lungul timpului</i> , Suceava, 2021, 185 p. + 44 de ilustrații (Costică ASĂVOAIE).....	320
Narcis Dorin ION, <i>Florica. Vatra Brătienilor</i> , Muzeul Național Brătianu, Ștefănești, 2020, 420 p. (Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU).....	323

CONSIDERAȚII PRIVIND ROMÂNIA ȘI PROBLEMA BASARABIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Corneliu CIUCANU¹

Cuvinte cheie: *aliați, inamici, confirmare, conferință, diplomați, bolșevici, comuniști, albgardiști, ostilitate, agresivitate, subversiv, negociere, acord, tratat, expansiune, note ultimative, anexiune, tragedie*

Keywords: *allies, enemies, confirmation, conference, diplomats, Bolsheviks, communists, White Guards, hostility, aggression, subversive, negotiation, agreement, treaty, expansion, ultimate notes, annexation, tragedy*

Prima conflagrație mondială a lăsat în urmă o Europă ruinată pe plan economic și traumatizată psihologic sub efectele dezastruoase ale unui conflict total². Din punct de vedere social și politic, „bătrânul continent” a fost bulversat de revoluție și război civil, iar acțiunile legitime ale popoarelor subjugate, care și-au asumat propriul destin național, au avut drept consecință dezintegrarea mult așteptată a imperiilor multinaționale³. Pentru Marii Aliați învingători în acest război „câștigarea păcii” se anunța o *operațiune* extrem de dificilă, după cum intuia venerabilul Georges Clemenceau, „Tigrul” politicii franceze, amfitrionul și unul dintre organizatorii forumului păcii din capitala Franței⁴.

Conferința de Pace de la Paris (1919-1920) a avut rolul de a stabili și organiza noul raport de forțe și modificările teritoriale consemnate pe harta Europei după sfârșitul Primului Război Mondial dar, mai ales, de a conferi legitimitate noilor entități

¹ Academia Română, Filiala Iași – Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, IAȘI.

² Ernst Nolte, *Războiul civil european. 1917-1945*, Editura Corint, București, 2005, p. 48-157; Nicholas Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, Institutul European, Iași, 2001, p. 493-498; Vasile Ciobanu și colaboratori, *Enciclopedia Primului Război Mondial*, Editura Teora, București, 2000, p. 273-275; Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 467 și urm.

³ Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 27-54.

⁴ Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa și România Mare între cele două războaie mondiale*, în Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu (coord.), *România Mare în ecuația păcii și a războiului (1919-1947)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, p. 17.

statale și realități geopolitice, din punctul de vedere al dreptului internațional⁵. Totodată, artizanii Conferinței Păcii și-au propus promovarea programului de pace al celor 14 puncte, lansat de către președintele american, W. Willson (interzicerea diplomației secrete, eliminarea barierelor economice, crearea Ligii Națiunilor, acordarea celei mai libere șanse de dezvoltare autonomă popoarelor din Austro-Ungaria, evacuarea României, Serbiei și Muntenegrului de către armatele Puterilor Centrale, libertatea mărilor, dezarmarea ș. a.)⁶.

Activitatea politică românească, încă din perioada neutralității, a urmărit consecvent recunoașterea dreptului la unitate națională și statală a României. Intrarea noastră în război, în august 1916, a fost hotărâtă în virtutea încheierii Tratatului cu Antanta (4/ 17 august 1916), prin care aliații promiteau să sprijine dezideratele legitime românești. Prezentă la Conferința Păcii, delegația română – în frunte cu prim-ministrul Ion I. C. Brătianu –, a acționat pentru confirmarea internațională a deciziilor de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia⁷. Practic, la 1919, România era un stat național unitar de *jure* și de *facto*, deoarece hotărârile plebiscitare menționate mai sus – sancționate prin înalt decret regal și ratificate de Parlament, în spiritul principiului naționalităților și în deplină consonanță cu dreptul la autodeterminare al popoarelor – confereau suficientă legitimitate din punctul de vedere al suveranității statului român asupra provinciilor care s-au unit cu Țara⁸. În viziunea factorilor politici de la București,

⁵ Paul Johnson, *op. cit.*, p. 32 și urm.; Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbărnă, *Tratatatele de Pace ale României (1919-1920)*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2017, p. 22-23; Constantin Botoran, *Tratatatele de Pace din 1919-1920 – Confirmarea juridică internațională a noilor state naționale și independente. Tratatatele de Pace ale României (1919-1920)*, în Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu (coord.), *op. cit.*, p. 152-159.

⁶ Ion Stanciu, *Aliații fără alianță. România și SUA (1914-1920)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2010, p. 144-152.

⁷ Constantin Botoran, Valeriu Florin Dobrinescu, *Confirmarea internațională a actelor de unire din 1918*, în Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România Întregită*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 3-30; Gheorghe I. Brătianu, *Aciunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței lui Ion I. C. Brătianu*, ediție îngrijită și prefață de Șerban Papacostea, Editura Corint, București, 2001; Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, *passim*; Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, Institutul European, Iași, 1995, *passim*; V. Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace (1919-1929)*, Institutul European, Iași, 1993, p. 9 și urm.; Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, V. Fl. Dobrinescu, *România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, Editura Emprom, Focșani, 1999, *passim*; Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, *op. cit.*, p. 13 și urm.; Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbărnă, *op. cit.*, p. 5-56; Ioan Ciupercă, *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, ediția a II-a, Editura Universității „A. I. Cuza”, Iași, 1996, p. 12 și urm.; Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919-1932)*, Editura Junimea, Iași, 1976, p. 5 și urm.; Alexandru Oșca, *România în sistemul relațiilor internaționale, partea I, 1917-19139*, Editura C. T. E. A., București, 2008, p. 32 și urm.

⁸ Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbărnă, *op. cit.*, p. 12 și urm.; V. Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris...*, p. 46; Idem, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 5-6.

forumul păcii nu a avut rolul de a „încuviința” întemeierea României Întregite – fapt istoric deja împlinit prin Hotărârile din martie, noiembrie și decembrie 1918 –, ci de a recunoaște și înregistra prin documente de drept internațional public Unirea. Din perspectiva temei noastre, considerăm că problema confirmării internaționale a unirii Basarabiei cu România, trebuie tratată în contextul general al activității politico-diplomatice românești pe frontul păcii de la Paris. Sub acest aspect, menționăm divergențele ivite între Brătianu și foștii aliați în unele probleme precum: campania antibolșevică a armatei române în Ungaria⁹, situația Banatului¹⁰, a minorităților și a tranzitului¹¹, a petrolului românesc¹², deci altele decât cele referitoare strict la Basarabia, care au complicat și amânat discutarea „dosarului”. În acest context, au contat opoziția virulentă a foștilor aliați în problema revendicărilor legitime românești, considerate *exorbitante*¹³ și antipatiile nedisimulate ale lui W. Wilson, D. Loyd George¹⁴ și G. Clemenceau¹⁵ față de Ion I. C. Brătianu. Aceste animozități, ce păreau ireconciliabile

⁹ Vezi Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României (1916-1918)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 411-471, 479, 482-489; Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919...*, p. 87 și urm.; Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, traducere de Sorin Părvu, Institutul European, Iași, 1995, p. 139-149, p. 172-176 (în special, subcapitolele *Criza din Ungaria și Politica independentă a lui Brătianu*); C. Botoran, V. Fl. Dobrinescu, *Confirmarea internațională ...*, loc. cit., p. 10-14; V. Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris...*, p. 78-80, 82-90; Idem, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 22; Ion Calafeteanu, Gh. Sbârnă, *op. cit.*, p. 41-46; Dumitru Preda, *Sub semnul Marii Uniri. Campaniile armatei române pentru întregirea țării*, Editura Academiei Române-Editura Militară, București, 2018, p. 257 și urm.

¹⁰ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919...*, p. 40, 124-125; C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 479-482 (subcapitolul *Granița de Apus și chestiunea Banatului*); Ion Pătroi, *România și Regatul Sârb-Croato-Sloven la Paris în 1919*, în Gh. Buzatu, V. Fl. Dobrinescu, Horia Dumitrescu (coord.), *op. cit.*, p. 91-99; Ion Giurcă, Dumitru Seserman, *Decizii ale Conferinței de Pace de la Paris în legătură cu situația din Banat în anul 1919*, în *Ibidem*, p. 177-194.

¹¹ C. Botoran, V. Fl. Dobrinescu, *Confirmarea internațională ...*, loc. cit., p. 10-14; C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 482-485 (îndeosebi, subcapitolul *Tratatul cu Austria și chestiunea minorităților*); Ion Calafeteanu, Gh. Sbârnă, *op. cit.*, p. 31 și urm.; Elena Istrățescu, Dumitru Stavarache, *Problema evreilor din România în atenția Conferinței de Pace de la Paris din 1919*, în Gh. Buzatu, V. Fl. Dobrinescu, Horia Dumitrescu (coord.), *op. cit.*, p. 177-194.

¹² Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919...*, p. 53 și urm. (mai cu seamă, capitolul *Problemele păcii și ale petrolului*); Gh. Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Editura Junimea, Iași, 1981, p. 12-16 și urm.; Idem, *O istorie a petrolului românesc*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 12 și urm.; V. Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris...*, p. 102-104.

¹³ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 85 și urm.

¹⁴ În contextul polemicii interminabile declanșate de Brătianu, care era ferm convins de dreptatea cauzei românești, premierul britanic ar fi exclamat extenuat: „Ce nebun imposibil!” (*Ibidem*, p.169).

¹⁵ Antipatia lui G. Clemenceau față de Brătianu devenise proverbială din cauza atitudinii premierului român privind locul României la Conferința Păcii și revendicările legitime românești asumate, de altfel, de Aliați prin Tratatul din august 1916. Pentru a surprinde exact raportul dintre cei doi lideri, în cartea sa, istoricul englez S. D. Spector, la capitolului *Revendicările românești*, are ca motto următoare frază: „Domnule Brătianu, vă aflați aici pentru a asculta, nu pentru a comenta” (*Ibidem*, p. 85; Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică politico-militară a*

în *perioada rezistentă*¹⁶, aplanate parțial prin reluarea negocierilor în *perioada conciliantă*¹⁷, întregesc imaginea dificultăților întâmpinate de oamenii politici români pentru recunoașterea internațională a Actului de unire de la 27 martie 1918 și a graniței de răsărit a României Mari, prin semnarea Tratatului de la Paris, la 28 octombrie 1920¹⁸.

*

Delegația română condusă de Ionel Brătianu a fost primită cu evidentă răceală și a trebuit să suporte statutul de reprezentantă a unei „țări cu interese limitate”, clasificare nedreaptă impusă României de foștii aliați. Noua „*incadrare*” atribuită statului român intra în contradicție flagrantă cu prevederile Tratatului și, în special, ale Convenției militare din august 1916, document în care Puterile Antantei recunoșteau egalitatea în drepturi de care se va bucura România la preliminarile și tratativele de pace (art. 6)¹⁹. Prin vocea lui Georges Clemenceau, președintele desemnat al Biroului Păcii²⁰, se reproșă României pacea separată cu Puterile Centrale, care ar fi anulat tratatul semnat de Brătianu cu Antanta²¹. În consecință, delegația română a acționat într-o primă fază pentru anularea acuzației referitoare la semnarea păcii separate, pentru că, în opinia Aliaților, acest „moment” ar impune mai multă „decentă” în formularea revendicărilor teritoriale românești. În replică, la 1 februarie 1919, Ionel Brătianu a lansat memoriul

României..., p. 40).

¹⁶ „Politica de rezistență” se referă la atitudinea intransigentă a primului ministru I. I. C. Brătianu, la Conferința de Pace (Gh. I. Brătianu, *Ațiunea politică și militară a României în 1919...*, p. 136; S. D. Spector, *op. cit.*, p. 169 și urm.).

¹⁷ „Perioada conciliantă” descrie următoarea etapă în care activitatea diplomației românești la Paris a fost coordonată de Al. Vaida Voevod, numit prim ministru din partea Blocului guvernamental (noiembrie 1919-martie 1920) și apoi de Take Ionescu, ministru de Externe în guvernul condus de generalul Alexandru Averescu. Vaida-Voevod a acceptat, cu unele modificări, semnarea Tratatului minorităților sub presiune ultimatumului remis de Consiliul Suprem. (Gh. I. Brătianu, *Ațiunea politică și militară a României în 1919...*, p. 136; S. D. Spector, *op. cit.*, p. 255 și urm. În special subcapitolul *Miniștrii reconciliază*).

¹⁸ Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie. Droit nationaux et historique*, București, 1943, p. 142-143; Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1928*, Chișinău, 1992, p. 254-259; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente*, antologie de Ion Calafeteanu și Viorica Pompilia Moisuc, Editura Universitas, Chișinău, 1995, p. 47-48; Ion Agrigoroaiei, *Basarabia în acte diplomatice, 1917-1947*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2018, p. 70-71.

¹⁹ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 24.

²⁰ Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa și România Mare între cele două războaie mondiale*, loc. cit., p. 19.

²¹ La 27 ianuarie 1919, prin intermediul colonelului Hause, care-l considera pe Brătianu „un politician și un diplomat inteligent”, primul ministru român s-a întâlnit cu Douglas Johnson, expertul american în geografie. Brătianu exprima în cadrul acestei întrevederi dezamăgirea că Franța, de la care se aștepta la un ajutor amical, „pierduse o mare ocazie să devină campioana cauzei națiunilor mici”, iar mai târziu, la prima *audiență* în fața Consiliului Suprem, a prevăzut că acesta va deveni tribunalul care judeca țările mici. Totodată, „rebelul” Brătianu și-a încheiat discursul, „ținut într-o franceză perfectă”, articulând răspicat că *retrogradarea* României în categoria „statelor cu interese limitate”, este o mare deziluzie și „o experiență foarte neplăcută pentru noi faptul că ni se sugerează că prevederile tratatului din 1916 ar fi nule” (*apud* S. D. Spector, *op. cit.*, p. 99-101).

România în fața Conferinței de Pace. Revindicările sale teritoriale, în care a încercat – și a reușit în cea mai mare măsură –, să demonteze capetele de acuzare formulate de către foștii aliați. Prin urmare, considerăm nimerit să decriptăm punctual „atitudinea neamicală” a foștilor aliați, ba chiar să „demascăm” ingratitudea puterilor care și-au pus pecetea pe actul din august 1916, moment când se cerea ultimativ („azi ori niciodată”)²² intervenția armatei române pentru *decongestionarea* Frontului din Apus și a celui galițian²³.

Marile Puteri Aliate și Asociate ignorau faptul că unul din pilonii de bază, fondatori ai Antantei – și anume Rusia, devenită bolșevică –, defectase lamentabil *Înțelegerea* în ansamblu și, în mod special, prevederile articolului 5 din *Convenția militară*²⁴, care stipula că „Părțile se angajau să nu încheie pace parțială (separată, n. n.) cu inamicul”²⁵. Or, după cum bine se știe – și se știa atunci de către foștii noștri aliați –, Consiliul Comisarilor Poporului, factorul de decizie al Rusiei Sovietice, ceruse semnarea armistițiului cu Puterile Centrale prin faimosul *Decret asupra Păcii* (7/ 21 noiembrie 1917), care s-a și încheiat la 20 noiembrie/ 3 decembrie 1917, la Brest-Litovsk, pentru ca la 3 martie 1918, Rusia Sovietică să semneze tratatul de pace cu Germania²⁶. Prin urmare, Lenin își îndeplinise pe deplin misiunea încredințată de serviciul secret german²⁷ și cheltuisese cu *folos* banii primiți de la „bancherul evreo-german Max Warburg”²⁸.

Retragerea Rusiei din război a lăsat România singură în fața agresiunii militare a Puterilor Centrale, care ne-au impus un armistițiu provizoriu (28 noiembrie/ 11 decembrie 1917), iar la 24 aprilie/ 7 mai 1918 – după mai multe tergiversări ale guvernului Marghiloman – semnarea păcii împovărătoare de la Buftea/ București.

²² La 1 iulie 1916, generalul Stürmer, primul ministru al Rusiei imperiale, cerea amenințător intrarea în război a României (Ion Rusu Abrudeanu, *Pacostea rusească: note istorice, impresii, documente și scrisori în legătură cu războiul nostru*, Editura Vicovia, Bacău, 2015, p. 106-107; ediția originală, București, 1920).

²³ *Ibidem*, p. 154.

²⁴ Document complementar al *Tratatului politic*, care programa stategic etapele colaborării militare **directe** dintre România și Rusia și **indirecte** cu Aliații occidentali (aprovizionarea cu muniție, armament și alte materiale militare, alimente, medicamente, îmbrăcăminte, evaluată și promisă României la cca. 300 tone/ zi din momentul intrării noastre în război contra Puterilor Centrale). Vezi Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 154.

²⁵ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 24.

²⁶ După fuga lui Kerenski, generalul Duhonin, șeful Marelui Stat Major, a preluat comanda supremă a armatei ruse. În numele *Decretului asupra păcii*, V. I. Lenin a cerut lui Duhonin să înceapă imediat tratative de pace cu comandamentul german. Acesta a tergiversat începerea tratatelor și a fost destituit de Consiliul Comisarilor Poporului, iar șef suprem al armatei a fost numit N. V. Krilenko (Petre Constantinescu-Iași și colaboratori, *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Schiță istorică*, Editura Politică, București, 1967, p. 292). În urma tratatelor cu germanii, la 3 martie 1918, delegația sovietică a semnat tratatul de pace de la Brest-Litovsk (*Ibidem*, p. 316-317).

²⁷ Martin Sixsmith, *Rusia. Un mileniu de istorie*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 202-203.

²⁸ Jacques de Launay, *Istoria secretă a Cominternului (1919-1943)*, Editura Venus, București, 1993, p. 11.

Brătianu și oamenii politici din opoziție au condamnat public încheierea păcii, iar regele Ferdinand nu a sancționat-o niciodată. Totodată, reprezentanții francezi, englezi și americani, prezenți la Iași, au trimis rapoarte amănunțite către centrale, semnalând dificultățile României de a mai continua războiul²⁹. În opinia lui I. I. C. Brătianu armistițiul cu Puterile Centrale era o consecință inevitabilă a **defecțiunii rusești**³⁰ și nu a neloialității României față Aliați sau o nerespectare voită a angajamentelor asumate în august 1916. Brătianu a arătat că Pacea de la București a fost impusă prin forța împrejurărilor (după armistițiul de la Brest-Litovsk) în condițiile **dezintegării** forțelor armate aliate ruse, afectate de „cancerul revoluționar bolșevic”. Omul politic român remarca faptul că, la acel moment, încheierea păcii a avut rolul de a salva statul și armata de la încercuire și, chiar desființare. Totodată, a creat premisele refacerii militare, în perspectiva reluării ostilităților. De altfel, încă din decembrie 1917-ianuarie 1918, Ionel Brătianu a prezentat armistițiul ca o stare de așteptare în vederea *revanșei*, iar Aliaii, informați prin reprezentanții lor de la Iași, au decis la Conferința Interaliată de la Paris (22-23 decembrie 1917) să-l considere drept o „încetare temporară a focului”³¹.

Memoriul prezentat de Ion I. C. Brătianu cuprindea și un amplu expozeu referitor la teritoriile alipite, menționând caracterul reprezentativ al organismelor care au hotărât unirea acestor provincii cu Vechiul Regat în conformitate cu dreptul de autodeterminare al popoarelor. Totodată, Brătianu a cerut recunoașterea noilor frontiere absolut necesare pentru existența națiunii române și pentru propășirea intereselor poporului român și a conștiinței naționale³². Confirmarea internațională a unirii Basarabiei cu România și recunoașterea graniței de răsărit s-au confruntat, încă de la început, cu numeroase probleme. Caracterul plebiscitar și unanim al Hotărârii Sfatului Țării din 27 martie/ 9 aprilie 1918³³ era contestat atât de cei pe care îi

²⁹ Contele de Saint Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată*, traducere Ileana Sturdza, Editura Humanitas, București, 2016, p. 208-210 (ediția originală, *Confession d'un vieux diplomate*, Paris, Flammarion, 1953). Deși Clemaceau l-a împuternicit pe contele de Saint Aulaire să condamne armistițiul, acesta a descris judicios situația imposibilă a României, care nu mai putea continua lupta. La inițiativa lui Brătianu, toți reprezentanții Aliaiților la Iași au semnat o scrisoare (redactată de Saint Aulaire) în care recunoșteau cruda realitate a momentului: „România, după ce luptase eroic până la limita imposibilului, era constrânsă de trădarea rusească să depună provizoriu armele și că, drept urmare, armistițiul nu putea dăuna angajamentelor noastre” (p. 209); S. D. Spector, *op. cit.*, p. 42.

³⁰ Despre dezintegrarea armatei ruse sub influența ideilor revoluționare lansate de Kerenski și mai apoi de către bolșevici, vezi Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 153 și urm.; Șerban Liviu Pavelescu (ed.), *Aliatul inamic. Descompunerea armatei ruse și pericolul bolșevizării României – 1917-1918 – în memoriile generalilor Monkevitz și Vinogradski*, Editura Humanitas, București, 2019, p. 44 și urm.

³¹ Contele de Saint Aulaire, *op. cit.*, p. 209-210; S. D. Spector, *op. cit.*, p. 42.

³² AMAER, fond 71, Conferința Păcii, 1919, dosar 222, fila 89.

³³ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 285-288; Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, Editura Victor Frunză, București, 1992, p. 498-507; vezi și Ion Agrigoroaei, *România*

consideram prieteni, cât și de neprieteni, de către cei direct interesați, reprezentanți – mai mult sau mai puțin legitimi – ai Rusiei³⁴.

În februarie-martie 1919, în ansamblul revendicărilor românești, chestiunea recunoașterii unirii Basarabiei cu România a pus factorii politici români în fața unei adevărate dileme. Atentă la evoluțiile social-politice și militare din Rusia zduncinată de război civil, elita politică românească și-a pus întrebarea dacă recunoașterea unirii Basarabiei cu România să se sprijine exclusiv pe **garanția puterilor** occidentale sau trebuia realizată și prin **tratatative directe cu rușii „albi” sau cu sovieticii**³⁵. Încă din 13/ 26 ianuarie 1918, când C. Diamandy, ministrul nostru la Petrograd, a fost arestat și depus în fortăreața Petropavlovsk, Consiliului Comisarilor Poporului a rupt unilateral relațiile diplomatice cu România, hotărând ca tezaurul românesc depozitat la Moscova să rămână în custodia sovieticilor³⁶. Reacția sovietică vine în urma intrării trupelor române în Basarabia la insistențele reprezentanților Antantei la Iași (în special, H. M. Berthelot și contele de Saint Aulaire) și ale generalului Șcerbaceev, care se confruntau cu dezertări, revolte și alte acte de anarhie. Intervenția militară românească a avut ca scop salvarea depozitelor de armament, alimente și furaje ale trupelor țariste și ale aliaților occidentali, aflate pe teritoriul basarabean și a fost decisă la invitația expresă a Sfatului Țării în vederea protecției și a instaurării ordinii³⁷.

interbelică, vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2001, p. 28-29.

³⁴ Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie. Droit nationaux et historique...*, p. 142-143; Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1928*, Chișinău, 1992, p. 254-259.

³⁵ *Ibidem*; Peste un an, în februarie 1920, Al. Vaida-Voevod a autorizat pe D. N. Ciotori să contacteze reprezentanții Rusiei Sovietice la Copenhaga (AMAER, fond 71/ 1920-1944, URSS, vol. 134, f. 1; *Ibidem*, Dosare speciale, vol. 42, f. 4. Vezi și Vasile Sturza, *Basarabia și destinul ei secret. Mărturiile și documente istoric*, Editura Litera, București, 2016, p. 99-100).

³⁶ *Hotărârea Consiliului (Sovietului) Comisarilor Poporului al RSFS Ruse privind ruperea relațiilor diplomatice cu România*. Decizia regimului bolșevic începe cu o formulă agresivă, care în sine conține un neadevăr, întrucât RSFS era o entitate inventată ad-hoc de bolșevici, fără nici o recunoaștere sau legitimitate din punctul de vedere al dreptului internațional: „Acoperită de fărădelegi, oligarhia română a deschis operațiile militare împotriva Republicii Ruse” (AMAER, fond 71/ 1920-1944, URSS, vol. 33, f. 71-72; *apud* Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 86-87; Ion Agrigoroaei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri. Iași, 1916-1918*, Editura Fundației Axis, Iași, 2004, p. 142-143).

³⁷ La 25 ianuarie 1918, dr. C. Angelescu, ministru delegat al României de la Washington înștiințează pe secretarul de stat american despre anarhia bolșevică din Basarabia, relatând cazul sechestrării și jefuirii ofițerilor români din gara Chișinău și alte acte de teroare, jafuri, violență și în special jefuirea depozitelor și a garniturilor de tren cu alimente și materiale necesare armatei. În încheiere, dr. Angelescu informează că: „Pentru a preveni repetarea unor astfel de acte, care sunt susceptibile să lase armata să moară de foame și să se ajungă la dezordine și jafuri, guvernul român, în acord cu Guvernul Republicii Moldova (Basarabiei) și cu generalul Șcerbaceev, și-a pus trupelor la dispoziția aceluia guvern” (*Publicații ale Departamentului de Stat*, Washington, 1930, f. 763.762/8677, *apud* Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 91-92). În această problemă, vezi Ion Nistor, *op. cit.*, p. 283-284; Alexandru Boldur, *op. cit.*, p. 504-505; vezi și *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*, ediție îngrijită de Ion Negrei și Dinu Poștarencu, Editura Prut Internațional, 2004,

Totodată, după Hotărârea Sfatului Țării din 27 martie 1918, guvernul Rusiei sovietice a trimis guvernului român o notă de protest, în care se afirma că unirea Basarabiei cu România este o „alipire forțată” și că „este lipsită de orice putere de drept internațional”³⁸. Deși liderii regimului sovietic au lansat *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia*, recunoscând **dreptul la autodeterminare până la separare** al popoarelor anexate cu forța de țarism, subminau – pe toate căile și prin toate mijloacele –, acțiunea legitimă a popoarelor care își afirmau independența. Această perspectivă a fost urmărită constant – am putea spune programatic –, de guvernul sovietic și în raport cu alte popoare, care au acționat, firesc, în virtutea dreptului de autodeterminare. Dacă Finlanda este prima țară care își proclamă independența (4 noiembrie 1917), Lenin, după ce a recunoscut suveranitatea Finlandei, organizează un puci împotriva guvernului finlandez prin garnizoana rusă din Helsinki și prin comuniștii finlandezi, înfrânt rapid de intervenția energetică a generalului Mannerheim³⁹. Polonia, de asemenea, și-a redobândit independența, la 11 noiembrie 1918, pentru ca apoi să fie atacată de bolșevicii ucraineni și, mai târziu, de armata roșie condusă de Tuhacevski, respinsă de mareșalul Pilsudski de la porțile Varșoviei⁴⁰. Tot așa, în cazul României, bolșevicii au manifestat, încă din primăvara anului 1917, o atitudine deosebit de ostilă în raport cu așezământul constituțional în vigoare, dar și față de aspirațiile legitime românești. Populația Iașilor nu putea uita clipele de groază trăite în aprilie-mai 1917, când în Iași avuseseră loc manifestații și dezordini ale soldaților ruși anarhizați când, eliberat din închisoare, Christian Rakovski amenința cu declanșarea revoluției, cu arestarea regelui, a guvernului și desființarea parlamentului⁴¹. Rapoartele Siguranței Generale indicau strânse contacte între socialiștii de la Iași (Max Wexler, dr. Ghelerter, dr. Rodion-Abraham Steurman, Isidor Florian, Alfred Hefter) și soldații ruși bolșevizați. Conspirația prinde contur după fuga lui Racovski și Mihail Gheorghiu-Bujor la Odessa, „extragere” asigurată cu sprijinul sovietului soldaților ruși de la Socola-Iași. La Odessa, Rakovski a constituit

p. 240-248; Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la Mișcarea națională din Basarabia în anii 1917/ 1918*, Editura Alfa, Iași, f. a., p. 169 și urm.

³⁸ Apud Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 90.

³⁹ Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 240.

⁴⁰ *Ibidem*; Alexandr Varona, *Albgardiștii în războiul civil din Rusia*, „Europa XXI”, vol. XIII-XIV/ 2004-2005, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2005, p. 91.

⁴¹ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Editura Universitas, Chișinău, 1991, p. 271-272; I. G. Duca, *Amintiri politice*, Colecția „Memorii și mărturii”, Editura Ion Dumitru, München, 1981, p. 183; Nichifor Crainic, *Zile albe – zile negre. Memorii*, (I), ediție Nedic Lemnar, Casa Editorială „Gândirea”, București, 1991, p. 144-145; Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. 2, Editura Albatros, București, 1993, p. 141-142, 191-192, 201-204; Institutul Național de Studiu al Totalitarismului, *Ideologie și structuri comuniste în România 1917-1918* (Florin Tănăsescu, coord.), vol. I, p. 221-226.

structuri bolșevice ale căror acțiuni se corelau perfect cu demersurile antiromânești ale Moscovei. De pildă, RUMCEROD-ul (Comitetul executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Flotei Mării Negre și Districtului Militar Odessa), în ianuarie 1918, confiscase parcul de mașini, avioane, depozite de armament, muniție și alimente și, încă din decembrie 1917, hotărâse să pună stăpânire pe Basarabia, care abia își declarase autonomia (2 decembrie 1917)⁴². Totodată, Rakovski a închis consulatul român de la Odessa, organizând jaful și teroarea împotriva românilor refugiați⁴³. În acel context, autoritățile române au anihilat chiar un complot al bolșevicului Simion Roșal, care intenționa să asasineze familia regală română⁴⁴. La insistențele generalului Șcerbaceev – și el trecut pe lista neagră a „comandoului” condus de Roșal –, și ale generalului Berthelot, după ședința memorabilă a guvernului I. I. C. Brătianu, din noaptea de 8-9/ 21-22 decembrie 1917, armata română a început dezarmarea trupelor rusești, neutralizarea focarelor bolșevice și evacuarea acestora peste Prut⁴⁵. Totodată, *Front otdel*-ului (filiala frontului), organ central al trupelor bolșevizate de pe frontul român, instituit în numele noului regim de la Petrograd, submina activitatea Sfatului Țării, arestând pe deputații basarabeni pro-români⁴⁶. Agresiunea comunismului în România a continuat cu aceeași intensitate și în anul 1919. Moscova și Cominternul au organizat și dezvoltat o mișcare subversivă bolșevică, pregătind temeinic reluarea Basarabiei prin forță (intervenția trupelor bolșevice peste Nistru de la Tighina, din 27-28 mai 1919)⁴⁷. Odată cu instalarea regimului Béla Kun, a existat un plan de joncțiune între armatele ungare bolșevice și Armata Roșie, care contura un proiect militar comun, deosebit de periculos, contra statului român⁴⁸, anulat de armata română prin înfrângerea trupelor ungare și cucerirea Budapestei, la 4 august 1919. Având în vedere acțiunile anticomuniste, întreprinse între anii 1917-1919 de

⁴² La 10/ 23 decembrie 1917, Congresul RUMCEROD a decis reorganizarea trupelor rusești sub comandă bolșevică și controlul asupra Basarabiei (Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 153).

⁴³ *Ibidem*; *Ideologie și structuri comuniste în România 1917-1918*, vol. I, p. 91-109, 217-226, 254-259, 293-297, 357-358, 404-497, 428-430, 445; Florin Șandru, *Cominternul și comuniștii români. O sinteză a Prefecturii Poliției Capitalei, 1941*, (partea a III-a), în *Arhivele Totalitarismului*, XIX, 70-71, 12/2011, p. 167-169.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 185; Constantin Argetoianu, *op. cit.*, vol. IV, partea a V-a, p. 64. În noiembrie 1917, Lenin a trimis un comando format din 80 de persoane și condus de Simion Grigorievici Roșal (scris și Roschal sau Rochal), fostul comandant al fortăreței Kronstad, cu misiunea de a-l detrona pe regele Ferdinand și a-l asasiina pe generalul Șcerbaceev, comandantul trupelor rusești de pe frontul românesc. Planul bolșevic urmărea instaurarea unei republici sovietice la Iași. Siguranța română a arestat pe complotiști, iar Roșal și alți cinci bolșevici au fost executați.

⁴⁵ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 36-43.

⁴⁶ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 152-153.

⁴⁷ Ludmila Rotari, *Mișcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 126-130.

⁴⁸ Francisc Conte, *Christian Rakowski (1873-1941)*, vol. I, Paris, 1975, p. 240 și urm.

autoritățile de la Iași și București, putem afirma că România a fost primul stat care s-a **confruntat** și a **înfruntat bolșevismul**.

Un alt aspect ce se impune a fi lămurit este controversatul acord Averescu-Racovski din 22 februarie/ 5 martie 1918. Utilizat mai târziu de sovietici ca instrument de șantaj, aceștia făceau referire la obligația României de a-și retrage trupele din Basarabia. În realitate, generalul Averescu nu a semnat documentul ce conținea expresia „*evacuarea progresivă a Basarabiei*”⁴⁹, ba mai mult, rezoluția sa subliniază poziția clară a premierului român în a considera drept inacceptabilă o declarație formală a guvernului cu privire la retragerea armatei române din Basarabia. În definitiv, o astfel de cerere de retragere a trupelor române nu putea veni decât din partea Sfatului Țării, organism reprezentativ al Republicii Democratice Moldovenești care-și proclamase independența încă de la 24 ianuarie 1918. Pe de altă parte, nici nu se putea risca o declarație de refuz a retragerii trupelor fiindcă am fi rămas descoperiți la o eventuală acuză privind amestecul în treburile altui stat. „Înțelegerea” Averescu-Rakovski, însă, nu pune în discuție retragerea trupelor române, ci doar schimbul de prizonieri și mai cu seamă recuperarea coloniei românești de la Odessa. În fapt, acordul a rămas inoperant deoarece nu a fost ratificat și nici pus în aplicare, în condițiile semnării păcii de la Brest Litovsk, dar mai ales datorită unirii Basarabiei cu România de la 27 martie 1918⁵⁰.

În ianuarie 1918, oamenii de stat români au remarcat că atitudinea sovietică nu era singulară și că reprezentanții contrarevoluției albogardiste se manifestau agresiv în problema basarabeană. Ofițerii armatei țariste de pe frontul românesc protestau vehement împotriva trecerii Prutului de către trupele române și, mai târziu, împotriva unirii Basarabiei cu România. Condamnând trecerea Prutului și unirea Basarabiei, odată înregimentăți în armatele antibolșevice conduse de Vranghel și Denikin, ofițerii și soldații ruși, foști „aliți”, vor arăta aceeași ostilitate față de România. Charles Vopicka, reprezentantul american la Iași, informa Washington-ul că „ofițerii ruși de aici sunt nemulțumiți de *anexarea* Basarabiei de către România”⁵¹. Din nota lui Vopicka, reținem termenul neadecvat de „anexare”, deși în precedentele rapoarte Vopicka și Sharp, ambasadorul american la Paris, informat pe diverse canale despre evenimentele din România, relatau just considerentele care au determinat intrarea armatei române peste Prut, cât și împrejurările în care s-a decretat independența Basarabiei și, mai apoi, unirea cu România⁵². Adversitatea corpului ofițeresc rus de pe frontul românesc față de trecerea armatei române peste Prut și de unirea Basarabiei cu România, a reconfigurat percepția factorilor politico-militari români privind pericolul rusesc manifestat timp de

⁴⁹ Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 47.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 46-48; Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 52-54.

⁵¹ *Apud* Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 96-97.

⁵² *Ibidem*, p. 91-96.

secole în raport cu proiectul național românesc. Deși aliați prin Tratatul din 4 august 1916, pe tot parcursul operațiunilor militare din anii 1916-1917, funcționarea colaborării ruso-române a lăsat de dorit. În perioada neutralității și, mai cu seamă, în 1916, presiunile exercitate asupra lui Brătianu pentru grăbirea intrării României în război erau motivate de „atragerea” unor importante unități germane de pe Frontul de Vest pentru slăbirea operativă a asaltului german asupra aliniamentelor franco-engleze și, deopotrivă, pentru susținerea ofensivei rusești din Galiția. La 1 iulie 1916, generalul Stürmer, prim-ministrul Rusiei imperiale, cerea amenințător și ultimativ intrarea în război a României: „Azi ori niciodată, căci nu trebuie să socotiți că altfel vom permite armatei române de a mai face o plimbare militară și de a năvăli triumfătoare teritoriul Austro-Ungariei”⁵³. În cele din urmă „ofensiva Brusilov” a fost un „fiasco”, iar înaintarea armatei române în Transilvania nu a fost susținută strategic de ofensiva rusească din Galiția. Totodată, dezastrul de la Turtucaia s-a produs prin neimplicarea trupelor rusești, care au ajuns cu o „condamnabilă” întârziere în Dobrogea⁵⁴. Reproșul Cartierului General Român a fost respins prin aserțiuni puerile, generalii ruși „aruncând vina” pe „dezorganizarea” căilor ferate românești⁵⁵. Amintim, deopotrivă, târăgănarea, sabotarea, „vămuirea” aprovizionării cu material de război a României, știut fiind faptul că transporturile de arme, muniție și alimente trimise de aliații vestici treceau prin Rusia: via Vladivostok-Petrograd-Ungheni-Iași sau Arhanghelsk-Vologda-Petrograd-Ungheni-Iași⁵⁶. După Turtucaia, în contextul retragerii trupelor române din Ardeal, a înfrângerilor din Oltenia și Muntenia, dar și în condițiile abandonării capitale și a retragerii în Moldova, opțiunea tactică a ofițerilor de stat major ruși era deja formulată. În frunte cu generalul Șcerbaceev, „recomandau” Cartierului General Român abandonarea liniei fortificate Focșani-Nămoloasa-Galați și retragerea regelui, a armatei și a autorităților în Basarabia” urmărindu-se, deci, **replierea strategică a armatei române peste Prut**⁵⁷. Această viziune operativă susținută, încă de la începutul alianței româno-ruse, de generalii ruși în frunte cu Șcerbaceev, părea un punct de vedere anterior conceput de Cartierul General al armiei rusești de la Moghilev și inoculat ofițerilor de stat major ai armatei țariste, cu scopul de a scădea moralul combativ al

⁵³ Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 106-107.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 156-158; Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 49-50.

⁵⁵ Nicolae de Monkevitz, *La decomposition de l'armée russe*, Paris, 1919 (*apud* Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 156-157).

⁵⁶ *Ibidem*, p. 154-156.

⁵⁷ La o recepție găzduită de Consulatul rus din Galați, Gheorghe Jurgea-Negrilești, nepotul consulului rus, a surprins o conversație avându-l ca protagonist pe generalul Ilarion Arkadevievici Zaiancikovski. Acesta a primit telegrama care anunța catastrofa de la Turtucaia. Generalul rus a prevăzut zile sumbre pentru România, „sugerând” – deja, în septembrie 1916 – *retragerea strategică a armatei române peste Prut* (Gh. Jurgea-Negrilești, *Troica amintirilor. Sub patru regi*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Cartea Românească, București, 2007, p. 176-177); vezi și Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 158-159.

armatei române și a destructura orice formulă de rezistență armată românească pe teritoriul național. Credem că ideea retragerii armatei române dincolo de Prut, pe teritoriul Rusiei țariste, pentru ca mai târziu împreună cu armata rusă să forțăm linia Prutului pentru a ne reîntoarce în țară, făcea parte din strategia *eliberatoare* clasică rusească, aplicată consecvent teritoriilor românești încă de la 1711⁵⁸. Prin înțelepciunea regelui Ferdinand, a primului său sfetnic, Ionel Bătianu, a generalilor Prezan, Averescu ș. a., dar și cu sprijinul generalului Henry M. Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze, România a „declinat” astfel de scenarii tactice „otrăvite”, care ar fi însemnat desființarea sa ca stat de sine stătător. Pentru că, odată ce ar fi părăsit Iașii și rezistența în Moldova, factorii de decizie ai statului român ar fi ajuns la dispoziția Petersburgului sau, poate, chiar prizonierii acestuia. În ianuarie 1918, într-adevăr, armata română a trecut Prutul, dar nu în „retragere”, așa cum „sfătuiau” generalii și diplomații ruși la sfârșitul anului 1916, ci ca singura forță militară organizată, capabilă să mențină ordinea și stabilitatea într-un spațiu al abuzului și anarhiei generate atât de bolșevici cât și de militarii ruși în retragere, care urmăreau să se încadreze în armatele „albe” ale lui Vranghel și Denikin⁵⁹.

Menționăm, deopotrivă, că în condițiile revoluției din februarie⁶⁰, după lansarea de către prințul Lvov a *Proclamației privind drepturile soldaților*, prin acțiunea revoluționară a „domnilor Gucicov și Kerenski, ca miniștri de război”⁶¹, armata rusă a fost cuprinsă de indisciplină, transformată, în scurt timp, în debandadă generală⁶². Totodată, ostașii ruși au fost instigați la nesupunere ierarhică de către comisarii ideologici trimiși de Sovietul muncitorilor și soldaților din Petrograd. Aceștia trebuiau să „lămurescă” soldații despre scopurile imperialiste ale războiului, în antiteză cu „binefacerile revoluției comuniste”⁶³. Încă din primăvara anului 1917, România a avut de suferit în urma efectelor grave ale **dezintegrării armatei rusești**, care au transformat alianța militară precară cu Rusia într-o relație operativă imposibilă⁶⁴. Derularea colaborării militare, nu o dată sabotate de ofițerii și soldații ruși, a creat complicații și animozități insurmontabile în cadrul „frăției de arme” ruso-române⁶⁵. În acest context, reținem relatarea generalului rus Nicolae de Mokevitz, cuprinsă în memoriile sale⁶⁶.

⁵⁸ Vezi Nicolae Arnăutu, *12 invazii rusești în România*, Editura Saeculum, București, 1996, ediția originală, *Douze invasions russe en Roumanie*, Edition Cuget Românesc, Buenos Aires, 1956.

⁵⁹ Șerban Liviu Pavelescu, *op. cit.*, p. 93 și urm.

⁶⁰ Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, Editura Orizonturi-Editura Lider, București, 1994, p. 138-140; Nicholas Riasanovsky, *op. cit.*, p. 471 și urm.; Michael Lynch, *Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924*, Editura All, București, 2000, p. 82-83; Martin Sixsmith, *op. cit.*, p. 194-201.

⁶¹ Șerban Liviu Pavelescu, *op. cit.*, p. 44-46.

⁶² *Ibidem*, p. 44 și urm.; Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 169-172.

⁶³ Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 169-171.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 153 și urm.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 171-172.

⁶⁶ Aflat pe frontul de la Mărășești, generalul Nicolae de Monkevitz, era șeful de stat major al armatei a

Acesta a consemnat atitudinea lamentabilă, chiar trădarea trupelor rusești, în iulie 1917, când ofensiva armatei a II-a române și a IV-a ruse a fost brusc întreruptă ca urmare a refuzului infanteriei rusești din armata a VI-a de a ataca inamicul⁶⁷. Urmărind aspectele problematice ale colaborării româno-ruse, ajungem lesne la concluzia că prin Convenția militară din 4 august am parafat o **alianță** cu rușii, dar fără ca aceștia să se dovedească, realmente, **aliați**. În decembrie 1917, când s-a decis dezarmarea trupelor rusești și evacuarea lor peste Prut și, mai cu seamă, din ianuarie 1918, odată cu intrarea armatei române în Basarabia, adversitatea corpului ofițeresc rus față de România a crescut alarmant. În contextul înrolării ofițerilor, cadeților și soldaților ruși în armata „albă” condusă de Denikin, aceștia s-au manifestat ostil împotriva Hotărârii de unire de la 27 martie 1918, plănuiind – la fel ca și adversarii lor ideologici, bolșevicii – recuperarea prin forța armelor a Basarabiei (Hotin, 7 ianuarie 1919⁶⁸, pregătirea ofensivei peste Nistru, din octombrie 1920, preconizată de Denikin⁶⁹).

Din cauza acestor puncte nevralgice existente în agenda raporturilor româno-sovietice, dar și în relația dintre România cu albgardiștii, susținători ai amiralului Kolceak⁷⁰ sau ai generalilor Vranghel și Denikin⁷¹, factorii de decizie de la București au înțeles că orice contact sau negociere cu albgardiștii sau cu sovieticii nu pot conduce la nici un rezultat pozitiv. Totodată, au intuit perfect că problema unirii Basarabiei cu România era, în fapt, „nodul gordian” al relațiilor româno-ruse, pe care rușii de toate nuanțele și culorile preconizau să-l „dezlege” cu sabia⁷². În aceste condiții, într-o primă fază a acțiunii diplomatice, oamenii politici români au **mizat** pe sensibilizarea puterilor occidentale pentru a obține recunoașterea internațională a Unirii de la 27 martie 1918

IV-a rusă (*Ibidem*; Șerban Liviu Pavelescu, *op. cit.*, p. 70-72).

⁶⁷ *Ibidem*, p. 70-74; Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 104.

⁶⁸ Ludmila Rotari explică „episodul” petrecut în ianuarie 1918. În baza documentelor de arhivă, ea argumentează că incursiunea de la Hotin a fost „o agresiune organizată de adepții rușilor albi” și nu de Directoratul ucrainean sau de bolșevici (*Ibidem*, p. 109).

⁶⁹ *Ibidem*, p. 80-81. Totodată, Denikin sprijinea organizațiile „Comitetul pentru Salvarea Basarabiei”, „Uniunea renașterii Rusiei”, „Unica și nedespărțita Rusie” și „Misiunea militară rusă din România”, care militau față-înfață împotriva „anexiunii” Basarabiei (*Ibidem*, p. 79-84).

⁷⁰ Aleksandr Vasilievici Kolceak (1874-1920) a fost un amiral rus explorator polar și, în timpul războiului civil din Rusia comandant al unei părți a Armatei „albe”, care se lupta cu bolșevicii în nord-estul Rusiei (Șerban Liviu Pavelescu, *op. cit.*, p. 278).

⁷¹ Anton Ivanovici Denikin (1872-1947), general țarist, comandant al Districtului Militar Kiev (1914), a condus Brigada 8 Pușcași (1915) și Corpul 8 Armată (1916) după care a lucrat la Marele Stat Major rus. Arestat în septembrie 1917 alături de generalul L. G. Kornilov, au reușit să evadeze și au organizat armata albgardistă. După asasinarea generalului Kornilov, a preluat comanda armatei în timpul războiului civil din Rusia (1918-1920). Învins la Orel, Denikin s-a retras în Crimeea și a predat comanda generalului Piotr N. Vranghel. Intrat în conflict cu mai mulți lideri ai forțelor anti-bolșevice, Denikin a emigrat în Bulgaria, Franța și apoi în SUA (*Ibidem*, p. 272).

⁷² Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 79-84.

și a graniței de răsărit a României. Cu prilejul celei de a doua „audieri” a premierului român, acesta a cerut imperativ recunoașterea actelor de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia. Atitudinea lui David Lloyd George de la 1 februarie 1919, care și-a exprimat rezervele asupra caracterului plebiscitar și spontan al adunărilor naționale ce au votat deciziile de unire, dar mai cu seamă, faptul că revendicările legitime formulate de Ionel Brătianu erau considerate „exorbitante”⁷³, au anunțat, practic, dificultățile cu care avea să se confrunte delegația României în acțiunea de recunoaștere internațională a noilor frontiere ale statului național unitar. Pe lângă antipatia mărturisită⁷⁴ față de modul categoric prin care Brătianu reclama respectarea statutului României, în virtutea angajamentelor anterioare luate de aliați, poziția premierului englez ascundea interese ferme politico-economice britanice în România. Încă de la sfârșitul anului 1918, Anglia se arăta interesată de petrolul românesc⁷⁵. Camuflată în spatele unui limbaj dublu, asociat *diplomației de conferință*, aceste interese vizau exploatarea petroliere⁷⁶ și, nu în ultimul rând, despăgubirile pe care particulari și societăți britanice din zona Basarabiei, intrată sub autoritatea României, urmăreau să le primescă de la statul român. În condițiile revoluției bolșevice, Rusia se afla în plin război civil iar noul regim sovietic era considerat ilegal. Prin urmare, nici regimul sovietic și nici diferitele formule politice contrarevoluționare albgardiste nu au fost recunoscute ca reprezentante ale Rusiei și nu au fost invitate să participe la Conferința Păcii de la Paris. În această situație, în tabăra Puterilor Aliate și Asociate s-au înregistrat o serie de reticențe în **a se opera modificări teritoriului statului rus, fost aliat**⁷⁷, cu atât mai mult cu cât acesta nu era reprezentat la forumul păcii. Din această perspectivă, observăm că pe tot parcursul participării delegației americane la Conferința Păcii, Statele Unite au urmărit consecvent acest principiu. Totodată, deși cu mai puțină hotărâre, teza respectivă, a fost adoptată, într-o primă etapă, și de reprezentanții englezi și francezi⁷⁸. Dacă în raport cu Decizia de la 27 martie 1918, poziția comună albgardistă și bolșevică era binecunoscută, iar atitudinea americană a rămas constantă pe toată perioada Conferinței, singura necunoscută a ecuației complicate privind Basarabia a rămas însăși recunoașterea internațională a Unirii. Rezolvarea acestei probleme s-a dovedit extrem de dificilă la nivelul anului 1919, în condițiile în care delegația noastră nu știa clar care dintre foștii aliați vor sprijini cu loialitate apartenența legitimă a Basarabiei la statul român⁷⁹.

⁷³ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 90-97, 111-112.

⁷⁴ Vezi nota 13.

⁷⁵ AMAER, fond 71, Conferința Păcii, 1919, dosar 58, f. 13.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 67 (Telegrama nr. 22, decembrie 1918, semnată de George Barclay, însărcinatul cu afaceri de la legatia Angliei).

⁷⁷ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 192-193.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară*, p. 47.

Cu toate divergențele de opinie manifestate în cursul dezbaterilor între Brătianu și Clemenceau, premierul român avea, totuși, încredere în atitudinea binevoitoare a Franței față de revendicările românești. Încă din decembrie 1918, guvernul francez a inițiat un grup de studiu pentru stabilirea viitoarelor frontiere postbelice. Proiectul francez era conceput de André Tardieu și Emmanuel de Martonne, expert în geografia și etnologia sud-estului european. Examinând configurația etnică a Transilvaniei și Crișanei, De Martonne a susținut punctul de vedere românesc, iar în privința Basarabiei, bazându-se pe o majoritate relevantă românească de 72%, savantul francez a atribuit-o României și din considerație pentru efortul și eroismul României din timpul conflagrației mondiale. La 8 februarie 1919, în cadrul lucrărilor Conferinței de pace, s-a dezbătut, pentru prima dată, problema Basarabiei în ședința Comisiei pentru Afacerile Teritoriale ale României și Iugoslaviei, organism compus din experți britanici, americani, francezi și italieni și pus sub autoritatea Comisiei Centrale Teritoriale. Delegatul britanic, Eyre Crowe și cel francez, Jules Laroche, au subliniat argumentele de ordin istoric, etnografic și demografic care acredatau recunoașterea unirii Basarabiei cu România. Expertul american, Clive Day, s-a raliat colegului britanic, sir Eyre Crowe, care a insistat asupra înscrierii în tratatul Basarabiei a principiului etnic și național, excluzând orice altă formulă. Reprezentantul SUA a fost, însă, de părere să includă în tratat clauze privind garantarea drepturilor minorităților ridicând și problema unor eventuale „dificultăți în relația cu Rusia”. Chestiunea minorităților și a reticenței privind modificările teritoriale suportate de o mare putere, fostă aliată, care nu era prezentă la forumul păcii – puncte de vedere asumate integral de administrația Wilson și de delegații americani prezenți la Conferința Păcii –, aveau să complice, după cum se va vedea, recunoașterea unirii Basarabiei. Întâmplător sau nu, intervenția expertului american anunța atitudinea refractară a factorilor de decizie americani în această chestiune. Au urmat încă două ședințe având ca temă de lucru statutul postbelic al teritoriului dintre Prut și Nistru și, în consecință, la 11 martie, Comisia s-a pronunțat unanim în favoarea recunoașterii unirii, adoptând următoarea rezoluție: „Comisia, luând în considerare aspirațiile generale ale poporului Basarabiei, caracterul moldovenesc al acestei regiuni, ca și argumentele de ordin geografic, etnic, economic și istoric, se pronunță pentru unirea Basarabiei cu România”⁸⁰. Membrii Comisiei pentru Afacerile Teritoriale Română și Iugoslavă au decis înaintarea proiectului spre avizare Comisiei Teritoriale Centrale care, aprobând recomandările comisiei de experți, le-a supus spre aprobare Consiliului Miniștrilor de Externe. La 8 mai 1919, proiectul comisiei de experți a fost dezbătut în fața miniștrilor de Externe ai Marilor Puteri Aliate și Asociate. Reacția secretarului de stat Robert Lansing ni se pare definitivă în a contura percepția politică a Washington-ului. Deși experții americani își pusese ră

⁸⁰ C. Botoran, V. Fl. Dobrinescu, *Confirmarea internațională...*, loc. cit., p. 26.

pe documentul susmenționat, secretarul de stat al SUA s-a opus aprobării unanime sub pretextul absenței de la Conferința păcii a unui guvern rus legitim recunoscut de Aliați⁸¹. În ședința din 8 mai 1919, rezervele lui R. Lansing de a nu participa la delimitarea frontierei rusești țineau cont, însă, și de recomandarea președintelui W. Wilson privind posibilitatea recunoașterii regimului alb al amiralului Kolceak, care era dispus, în problema Basarabiei, cel mult la organizarea unui plebiscit⁸². Totodată, trebuie precizat că, înainte de ședința Consiliului Miniștrilor de Externe, Lansing fusese contactat și de Boris Bahmeteev, fost consul rus la Washington, devenit președinte al Comitetului Politic, nucleul conducător al Conferinței Politice Ruse, organizație a emigrației albe, antibolșevice, care susținea pe amiralul Kolceak⁸³. Totodată, Bahmeteev fusese primit în audiență de președintele Wilson prin intermediul unor oameni politici și afaceriști foarte influenți la Casa Albă⁸⁴. Prin urmare, considerăm că grupurile de interese ce gravitau în jurul președintelui american făceau *lobby* în favoarea regimului albgardist, interesate de perspectivele unor posibile concesiuni și a exploatării economice a imensului teritoriu rusc. Tot sub raport economic, menționăm că un rol deosebit de important în viziunea americană asupra revendicărilor românești de la Conferința de Pace l-a avut interesul nedeținut al acestora în problema petrolului românesc. Având în vedere importanța petrolului și produselor derivate, exploatarea resurselor petroliere românești devenise un obiectiv major pentru marii aliați. Dacă reprezentanții lui Kolceak promiteau concernelor americane mari concesiuni în Rusia, Ionel Brătianu, exponentul politicii „prin noi înșine”, urmărea naționalizarea subsolului și a zăcămintelor petrolifere și, în consecință, nu promitea și nu își lua angajamente în dauna interesului național. După o deplasare la Londra, în martie 1919, înțelegând interesul britanic pentru petrolul românesc, I. I. C. Brătianu îi scria lui Mihai Pherekyde că: „petrolul interesează acolo, ca și la Paris”⁸⁵. Tratatul purtat de Brătianu cu reprezentanții englezi și francezi⁸⁶ în chestiunea petrolului au iritat SUA, care s-a simțit exclusă de la masa negocierilor. Președintele Standard Oil, A. C. Badford, a aflat de negocierile anglo-franco-române în chestiunea exploatării câmpurilor petrolifere românești și, având sprijinul guvernului american, a organizat un set de măsuri care să contracareze excluderea companiei sale de către concurența anglo-franceză⁸⁷. Așa se explică intervenția brutală a senatorului Baruch, unul dintre cei mai influenți colaboratori ai președintelui W. Wilson, care i-a declarat lui Ionel Brătianu că Statele

⁸¹ *Ibidem*; S. D. Spector, *op. cit.*, p. 193-195.

⁸² C. Botoran, V. Fl. Dobrinescu, *Confirmarea internațională...*, *loc. cit.*, p. 27.

⁸³ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 202 (nota 95).

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ AMAER, fond 71, Conferința Păcii, 1919, dosar 181, f. 123.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 169, 175.

⁸⁷ Ion Stanciu, *op. cit.*, p. 233-234.

Unite „nu admit ca, prin înțelegeri ostile intereselor lor, noi să dăm altor state concursul exclusiv al petrolului”⁸⁸. Tot cu intenția de a obține avantaje în industria petrolieră românească, prin memorandumul din 23 aprilie 1919, emis de Herbert Hoover, americanii lansau lui Brătianu un ultimatum în cinci puncte, în care amenințau că aprovizionarea României de către Statele Unite va înceta, dacă nu „satisfacem fără întârziere” condițiile lor⁸⁹. Semnificativ ni se pare faptul că prima cerință a senatorului Hoover era să vindem stocul de petrol disponibil societăților americane, condiție care reiterează, în ansamblu, interesul american pentru petrolul românesc și deslușește, punctual, atitudinea americană și motivul lansării memorandumului ultimativ. Reevaluând presiunile americane în problema petrolului românesc, inițiate pe mai multe planuri, considerăm atitudinea lui Robert Lansing la ședința din 8 mai 1919, când a respins raportul experților privind Basarabia, o componentă a strategiei americane de a genera presiune în chestiunea recunoașterilor teritoriale pentru a determina, din partea noastră, o poziție conciliantă în problema exploatării petrolului românesc. Dacă luăm în considerare influența pe care senatorii Baruch și Badford o exercitau asupra președintelui Wilson, această strategie a fost concepută la cel mai înalt nivel de oamenii politici americani împreună cu trusturile petroliere interesate de resursele românești⁹⁰. Istoricii Gh. Brătianu precizează că greutățile create artificial delegației noastre de la Paris reprezentau, în fapt, „încercarea de a smulge României concesiuni industriale foarte însemnate în folosul unui grup de financiari evrei americani, sub amenințarea de a pierde sprijinul Americii la Conferință”⁹¹.

În această cheie trebuie decriptată tactica lui Ionel Brătianu, care a înțeles interesul anglo-franco-american în exploatarea petrolului românesc. Fidel concepției „prin noi înșine”, Brătianu a „navigat” inteligent între interesele divergente ale Marilor Puteri și a reușit să creeze situații conflictuale între ele⁹². Nu și-a asumat nici un angajament ferm în chestiune petrolului și a parat insidios presiunile sau ofertele tentante din partea **unora**, refuzând cu diplomatie contracte bilaterale care, declara el, ar putea declanșa „iritarea” **celorlalți** și obiecțiile acestora față de recunoașterea revendicărilor legitime românești⁹³. Într-o anumită măsură, diplomația lui Brătianu în

⁸⁸ AMAER, fond 71, Conferința Păcii, 1919, dosar 181, f. 175. Scrisoarea trimisă de Brătianu lui Pherekide, la 23 aprilie 1919, este prezentată și de Gh. I. Brătianu în lucrarea sa (*Acțiunea politică și militară a României în 1919...*, p. 54-55).

⁸⁹ *Ibidem*; Ion Stanciu, *op. cit.*, p. 237-240.

⁹⁰ AMAER, fond 71, Conferința Păcii, 1919, dosar 181, f. 188; Ion Stanciu, *op. cit.*, p. 234-236.

⁹¹ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României...*, p. 76.

⁹² Gh. Buzatu, *Problema petrolului românesc la Conferința Păcii de la Paris din anul 1919*, în *AIIX*, VII, 1970, p. 223; Ion Stanciu, *op. cit.*, p. 232-233.

⁹³ *Ibidem*; Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919*, p. 54-56; S. D. Spector, *op. cit.*, p. 233-234.

problema petrolului a fost *demascată* de britanici. Aflat în vizită la București și în urma unor dese întrevederi atât cu Brătianu, cât și cu oamenii politici din opoziție, A. Leeper a întocmit un raport în care afirma că Brătianu intenționează să „naționalizeze petrolul și alte industrii de bază”, iar pentru a submina tentativele englezilor, americanilor și francezilor interesați în concesiunile petrolifere pentru exploatarea resurselor românești, Brătianu a încurajat disensiunile și competiția dintre Marile Puteri⁹⁴.

Problema Basarabiei a revenit în discuție cu prilejul ședințelor Consiliului Suprem în primele două zile ale lunii iulie 1919. Într-o atmosferă mai mult ostilă decât amicală creată României de marile puteri, în fața delegației române, în frunte cu Brătianu, și a celei britanice, conduse de Lloyd George, A. Tardieu a prezentat raportul Comitetului pentru Probleme Teritoriale. Documentul recunoștea unirea Basarabiei cu România în baza dreptului la autodeterminare, ținându-se seama, totodată, de argumentele și realitățile de ordin istoric, etnic, geografic și economic. Raportul mai conținea, însă, și garantarea drepturilor minorităților de către statul român, fapt care a declanșat reacția lui Brătianu, care a cerut *disjungerea* celor două chestiuni, ce reprezentau două cauze diferite. În acest context, la 2 iulie 1919, Consiliul Suprem a chemat în audiență separată pe primul ministru român și pe Vasili Maklakov⁹⁵, un personaj foarte activ al emigrației ruse din acel timp, care „înregimenta” un grup de miniștri în exil ai guvernului Imperial și al celui Provizoriu⁹⁶. Grație influențelor considerabile pe care le exercita Maklakov la Quai d'Orsay și Sazonov la Londra, lui Maklakov i s-a permis să „pledeze” cauza rusească la Conferința de Pace⁹⁷. Totodată, Pichon și Balfour, reprezentanți ai guvernelor francez și britanic, care sprijineau pe amiralul Kolceak și alte formule contrarevoluționare, voiau să permită participarea „albilor” pentru ca aceștia să expună „punctul de vedere rusesc” în chestiune Basarabiei⁹⁸. Secretarul de stat american, Robert Lansing, se ante-pronunțase, deja, și susținea „imperturbabil plebiscitul în ținutul dintre Prut și Nistru”⁹⁹, iar la 29 septembrie 1919, White, un alt delegat american, devenise fățiș supporterul „tezelor susținute de rușii de toate nuanțele”¹⁰⁰. Prin intermediul lui R. Lansing, dar și cu concursul reprezentanților englezi și francezi, a fost adus un „țăran din Basarabia”, care protesta

⁹⁴ *Ibidem*, p. 233.

⁹⁵ Maklakov era liderul unui grup de aristocrați și foști diplomați ai Rusiei țariste emigrați la Paris. Din acest grup mai făceau parte Sazonov, Lvov, Ceikowski, Schimdt, fostul primar al Chișinăului, Krupenski și Vl. Purișchievici, foști mareașali ai nobilimii din Basarabia țaristă (Hoover Archives, Palo Alto, SUA, Maklakoff V., Papers, Box no. 3; Krupenski A. N., Papers, boxes no. 1-9; V. Fl. Dobrinescu, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1919*, loc. cit., p. 88); Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 74-77.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 83-87; S. D. Spector, *op. cit.*, p. 192-193.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 202 (nota 96).

⁹⁸ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară...*, p. 132.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 136.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

împotriva „oligarhiei românești”¹⁰¹. Sub acest aspect menționăm că Shimidt (fostul primar al Chișinăului) și Krupenski (fost staroste al nobilimii basarabene), intitulându-se „delegați ai Basarabiei”, au avut acces neîngrădit la Secretariatul Conferinței, depunând mai multe proteste și memorii pro-ruse¹⁰². Toate aceste presiuni – și diversiuni –, organizate la începutul lunii iulie de ruși, sub oblăduirea foștilor aliați, au „torpilat” buna desfășurare a discuțiilor privind chestiunea Basarabiei și au încurajat chemarea în „audiență” a lui Vasili Maklakov. În discursul său, Maklakov, reprezentantul amiralului Kolceak, a descris în termeni patetici „agresiunea” armatei române din ianuarie 1918, „răpirea” Basarabiei și a faptului că românii au obligat pe basarabeni să voteze pentru unire, organizând un plebiscit „fraudulos”. Potrivit intervenției lui Maklakov, situația votului pentru unire din Basarabia era comparabilă cu diversiunea Germaniei, care a organizat plebiscitele din Letonia și Lituania, ale căror locuitori votaseră pentru integrarea în Reich-ul german. De asemenea, Maklakov își exprima surprinderea că „membri ai Sovietului din Petersburg, integrați în Sfatul Țării, au votat senin pentru unirea Basarabiei cu Regatul României, jurând credință regelui Ferdinand, după ce tocmai răsturnaseră monarhia rusă a Romanovilor”¹⁰³. În concluzie, intervenția lui Maklakov a combătut autoritatea de a lua decizia a Sfatului Țării și nu a recunoscut unirea Basarabiei cu România.

În replică la discursul lui Maklakov, Brătianu a susținut caracterul plebiscitar al Actului de la 27 martie 1918, dar și al celor, similare, de la Cernăuți și Alba Iulia arătând că într-un mod asemănător s-au exprimat și „consiliile din Polonia, Cehoslovacia și din alte părți”¹⁰⁴. „Audiat” despre legitimitatea și atribuțiile Sfatului Țării de la Chișinău, Brătianu a declarat că, deși era un organism cvasi-revoluționar înființat ca efect al răsturnărilor sociale și ideologice din Rusia anului 1917, acest consiliu s-a constituit în baza dreptului de autodeterminare al popoarelor din componența Imperiului țarist, lansat prin proclamații atât de Kerenski, cât și de Lenin. Că structura Sfatului cuprindea reprezentanți ai tuturor locuitorilor Basarabiei, fără deosebire de naționalitate sau religie. Acest organism, împreună cu generalul Șerbaceev, șeful comandamentului armatei ruse de pe frontul românesc, au cerut imperativ armatei române să restabilească ordinea amenințată de dezertorii din armata rusă și de bolșevici. Totodată, Brătianu a spus că, în deplină libertate, Sfatul Țării a decis unirea Basarabiei cu România și, pentru a răspunde acuzațiilor privind exploatarea țărănimii, lansate de acel „țăran din Basarabia” adus la Paris de gruparea albgardistă Sazonov-Maklakov-Krupenski, primul

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 132.

¹⁰² Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 83-87

¹⁰³ *Ibidem*; Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară...*, p. 193

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 81; C. Botoran, V. Fl. Dobrinescu, *Confirmarea internațională...*, p. 27; Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 74-76.

ministru român a precizat că tot Sfatul Țării a promulgat reforma agrară, ratificată de Parlamentul României, la 22 decembrie 1918¹⁰⁵.

Expozeul primului ministru român a fost deseori întrerupt prin intervenția agasantă a secretarului de stat american Robert Lansing, care îl chestiona insistent dacă „România este dispusă să accepte un plebiscit în Basarabia?”¹⁰⁶. Prin urmare, asumându-și fără rezerve teza rușilor albi, susținători ai regimului Kolceak, Lansing insista să abandonăm o întreagă documentație întocmită de experții francezi, britanici și, nu în ultimul rând, americani, privind caracterul românesc din punct de vedere istoric, etnografic și economic al provinciei dintre Prut și Nistru. Totodată, dacă acceptam „plebiscitul” am fi anulat, în fapt, însăși Hotărârea de Unire din 27 martie 1918 de la Chișinău și legitimitatea Sfatului Țării¹⁰⁷. Or Brătianu a sesizat lesne această „capcană diplomatică”, respingând „plebiscitul”, care ar fi creat confuzie și, totodată, instabilitate și infiltrări bolșevice în Basarabia. Indignat și decepționat, deopotrivă, Brătianu a părăsit ședința Consiliului Miniștrilor de Externe și, în aceeași zi, Parisul¹⁰⁸.

Ignorarea intereselor românești în problema Basarabiei de către Marile Puteri, coroborată cu aceeași atitudine din partea foștilor aliați în chestiunea minorităților, a liberului tranzit, dar și din cauza șantajului instrumentat în problema petrolului, a determinat retragerea delegației României de la lucrările Conferinței de Pace. În chestiunea minorităților – care devenise *marota* foștilor aliați, folosită ca strategie a amestecului în problemele interne ale tânărului stat național-unitar român –, Ionel Brătianu a înțeles tactica „aliată și asociată” și, apărând suveranitatea națională, a respins categoric semnarea tratatului minorităților. Chiar după ce demisionase din fruntea guvernului (17 septembrie 1919), Brătianu a precizat: „Nu trebuie cineva să-și închipuie, la Paris sau aiurea, că vom semna tratatul minorităților”¹⁰⁹.

În prima jumătate a lunii iulie, a apărut o altă problemă menită să încurce și mai mult dezbateră onestă a chestiunii Basarabiei. Britanicii și americanii cereau „retrocedarea Cadrilaterului Bulgariei”, idee ce s-a confruntat cu opoziția Franței, care nu admitea nici o cedare de teritoriu aflat sub autoritate românească înainte de război. Analizând atitudinea Franței, la 29 septembrie 1919, același Robert Lansing formula obiecții în fața ambasadorului francez pentru „atitudinile filo-române” ale Quai d'Orsay-ului și ale contelui de Saint Aulaire¹¹⁰. La începutul lunii septembrie 1919, s-a

¹⁰⁵ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 193.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 193-194; Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară...*, p. 81-82.

¹⁰⁷ *Ibidem*; Ion Șișcanu, *Considerații privind legitimitatea Sfatului Țării în cadrul revoluției ruse*, în *Centenar Sfatul Țării*, Chișinău, 2017, p. 473-492; Anatol Petrencu, *Istoriografia contemporană despre legitimitatea Sfatului Țării*, în *Centenar Sfatul Țării*, p. 498-501.

¹⁰⁸ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară...*, p. 82.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 135.

¹¹⁰ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 225.

revenit la ideea cedării Cadrilaterului Bulgariei – sau măcar a unei o părți – în schimbul recunoașterii suveranității statului român asupra teritoriului dintre Prut și Nistru¹¹¹. La 17 septembrie, aceste noi demersuri au fost demascate ferm de Ionel Brătianu, care le-a caracterizat drept un veritabil „șantaj” la adresa României, reiterând faptul că Basarabia, provincia românească dintre Prut și Nistru, nu poate face obiectul unui troc politic¹¹².

Pe lângă atitudinea foștilor aliați în problema minorităților, plecarea lui Brătianu de la Paris a fost motivată și de inițiativa marilor puteri de a trimite o scrisoare amiralului Kolceak, prin care liderul albgardist era invitat „să hotărască soarta părților românești ale Basarabiei”¹¹³, procedură apreciată de Brătianu ca inadmisibilă. De altfel, scrisoarea către Kolceak făcea parte dintr-o serie de inițiative mult mai complexe. Respingând recunoașterea legitimității regimului bolșevic, foștii noștri aliați mizau, însă, pe conducătorii contrarevoluției din Rusia. Dacă Washington-ul alesese susținerea lui Kolceak, de la Londra ni se sugera, ca în chestiunea Basarabiei, să ne înțelegem cu Denikin, comandantul forțelor albgardiste care operau în sudul Ucrainei. Britanicii îl susțineau pe generalul Denikin, reprezentat la București de Poklevski-Koziel, fostul ministru plenipotențiar al Rusiei țariste în România, care încerca prin Rattigan, însărcinatul cu afaceri britanic, să redobândească materialele de război abandonate de Șcerbaceev. De la București, Rattigan telegrafia lui Balfour să intervină la Brătianu pentru a preda aceste efecte militare, necesare înarmării trupelor lui Denikin¹¹⁴. În septembrie 1919, colonelul Radu R. Rosetti, atașatul nostru militar la Londra, a fost primit în audiență de W. Churchill, titularul Ministerului de Război al Marii Britanii, care l-a felicitat pentru ocuparea Budapestei și lichidarea focarului bolșevic, iar în chestiunile ce țineau de problematica frontierelor răsăritene ale României a recomandat guvernului român o înțelegere cu Denikin¹¹⁵. Răspunzând lui Churchill, colonelul Rosetti a confirmat că starea de spirit din România este hotărât anticomunistă și că armata română ar lupta contra bolșevicilor, dar o înțelegere cu Denikin este imposibilă din moment ce acesta revendica teritoriile românești¹¹⁶. La 10 noiembrie, Radu Rosetti, împreună cu basarabenii Ion Pelivan și Daniel Ciugureanu, delegați ai guvernului român, au participat la o altă întâlnire cu W. Churchill. După felicitările protocolare, care în esență subliniau efortul militar și bravura trupelor române în timpul războiului, mai

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Gh. I. Brătianu, *Ațiunea politică și militară...*, p. 134-135.

¹¹³ ***, 1918 la români. *Documentele unirii*, vol. V, Editura Științifică și Enciclopedică, București, doc. nr. 652, p. 24.

¹¹⁴ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 202 (nota 94).

¹¹⁵ AMAER, fond Londra, dosar 248, f. 31.

¹¹⁶ *Ibidem*; Constanțiu Dinulescu, *Generalul Radu R. Rosetti. Omul și opera*, Editura Universitaria, Craiova, 2004, p. 90. În problema Basarabiei, Denikin se manifestase ostil încă din ianuarie 1919, susținând o serie de organizații antiromânești precum: „Comitetul pentru Salvarea Basarabiei”, „Uniunea renașterii Rusiei” (Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 79-84).

ales în condițiile anarhiei bolșevice ce domnea în rândurile trupelor rusești, ministrul englez lansează o altă sugestie, mult mai clară, referitoare la oportunitatea unei înțelegeri cu Denikin în care „și-a pus toată încrederea și că cine îl va ajuta îi va fi prieten”. Tot Churchill anunța decizia Angliei de a ajuta la restabilizarea Rusiei și că acum este momentul „a ne înțelege cu Denikin când este la strâmtoare, căci mai târziu când va fi o Rusie mare, fie țaristă, fie bolșevică aceasta nu va mai fi posibilă”¹¹⁷. D. Ciugureanu a confirmat necesitatea anihilării bolșevismului, fapt care l-a determinat pe ministrul englez să afirme că Anglia susține refacerea „Marii Rusii” cu „oameni și muniții” în așa fel încât, în primăvara anului 1929, armata lui Denikin să ajungă la un efectiv de 750 000 de soldați”. Încercând să sondeze disponibilitatea Marii Britanii de a superviza o eventuală apropiere de Denikin a autorităților de la București, Ciugureanu a pus problema garanțiilor engleze în conjunctura unei viitoare înțelegeri a României cu Denikin. Ministrul britanic nu a răspuns acestei obiecții, declinând tacit orice competență. Colonelul Rosetti a transmis Marelui Cartier General un raport confidențial privind întâlnirea delegației basarabene cu W. Churchill, în care menționa intenția lui D. Ciugureanu de a relata convorbirea de la Londra Consiliului de Miniștri de la București¹¹⁸.

În contextul în care Denikin predă comanda trupelor albgardiste generalului Vranghel, aranjamentul potențial cu Denikin nu a mai fost de actualitate. Din perspectiva interesului național al României, tradus explicit, în obținerea legitimă a recunoașterii internaționale a Actului de unire de la 27 martie 1918 și a graniței răsăritene pe Nistru, manevrele interesate anglo-franco-americane de a susține diverse formule politice contrarevoluționare (Kolceak sau Denikin) au complicat și amânat cu încă un an dezbateră judicioasă a „dosarului Basarabiei”.

Retragerea lui Brătianu de la lucrările Conferinței de Pace de la Paris¹¹⁹ a fost considerată drept un act de *indisciplină* și, chiar, *rebeliune* de către Marile Puteri Aliate și Asociate. După o activitate hotărâtă sub raportul reconfirmării statutului și rolului României la Conferința Păcii de la Paris, în virtutea Tratatului din 4/ 17 august 1916, semnat de România cu Antanta și ignorat de foștii aliați, după un „război total” declarat tuturor celor care se opuneau revendicărilor teritoriale românești, în deplină înțelegere cu regele Ferdinand, I. I. C. Brătianu și-a depus demisia. Așa se încheie o primă fază, cea *rezistentă* în raport cu artizanii păcii de la Paris, urmând a doua etapă, *conciliantă*, marcată de preluarea guvernului de către omul politic ardelean Al. Vaida Voevod, din partea Blocului parlamentar, coaliție politică ce reunea mai multe grupări¹²⁰.

¹¹⁷ AMAER, fond Londra, dosar 248, f. 106-107.

¹¹⁸ *Ibidem*; Constanțiu Dinulescu, *op. cit.*, p. 95.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 135; S. D. Spector, *op. cit.*, p. 192-195.

¹²⁰ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010, p. 122-125 (prima ediție, Editura Paideia, București, 1999).

Activitatea diplomației românești pentru confirmarea internațională a unirii Basarabiei cu România a continuat prin demersurile noului guvern al Blocului parlamentar, condus de Al. Vaida Voevod, care trebuia să *destindă* atmosfera creată României prin „*atitudinea*” refractară și cererile „*exorbitante*” ale „*rebelului*” Brătianu. Nu avem date concludente, iar documentele nu consemnează vreo înțelegere secretă între primul ministru demisionar și noul prim ministru al Blocului parlamentar, însă evoluțiile pe plan intern¹²¹ și extern¹²² par să confirme existența unei strategii asumate de cei doi oameni politici, în vederea obținerii confirmării internaționale a actelor de unire la Conferința Păcii de la Paris. Dacă într-adevăr a existat o astfel de strategie, aceasta a fost concepută la cel mai înalt nivel, sub autoritatea regelui Ferdinand¹²³, și a rămas secretă pentru a *surprinde* factorii de decizie de la forumul păcii de la Paris. Stratagema configura, practic, următorul scenariu: în prima fază, cea *rezistentă*, Ionel Brătianu a „jucat dur” cu Marile Puteri, urmărind cu îndârjire să impună revendicările noastre teritoriale, chiar cu riscul de a irita și exaspera pe foștii aliați, lucru care s-a și întâmplat. Într-o a doua etapă, cea *conciliantă*, Vaida-Voevod și Take Ionescu au devenit „culanți”, au adoptat un ton politic, adecvat negocierilor, cedând unor presiuni prin acordare de mici concesii, care nu „impiețau”, însă, asupra suveranității statului român și nici asupra proiectului general al recunoașterilor internaționale, absolut necesare ca instrumente juridice de drept internațional și utilitate publică. Semnalele pozitive transmise de foștii aliați, artizani ai Conferinței pariziene, odată cu îndepărtarea lui Brătianu din fruntea guvernului și preluarea acestuia de către Al. Vaida Voevod, demonstrează, indubitabil, satisfacția și „ușurarea” că au scăpat de „nebulă” de Brătianu¹²⁴, Clemenceau susținând că impasul în care a intrat Conferința de la Paris s-ar datora exclusiv „perfidiei lui Brătianu și a intrigilor”¹²⁵. După semnarea păcii cu Austria și a tratatului minorităților¹²⁶, în luna ianuarie 1920, Al. Vaida-Voevod a avut o serie de întrevederi cu Clemenceau, Lloyd George, Nitti și Wallace, iar la 20 ianuarie într-o ședință a Consiliului Suprem, Lloyd George a ridicat problema frontierei de est a statului român. Clemenceau și premierul britanic au condiționat satisfacerea cererii guvernului român de retragerea trupelor noastre din Ungaria, dar s-a emis clar semnalul că marile puteri au luat act de recomandarea Comisiei pentru Afacerile Române care

¹²¹ Ne referim, în special, la legile pentru ratificarea unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, votate de Parlament, la 29 decembrie 1919 (*Ibidem*, p. 123).

¹²² Semnarea tratatelor de pace cu Austria și Bulgaria (*Ibidem*, p. 122).

¹²³ S. D. Spector, *op. cit.*, p. 272.

¹²⁴ Expresia aparține premierului britanic David Lloyd George (*Ibidem*, p. 169).

¹²⁵ *Ibidem*, p. 270.

¹²⁶ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 122. În urma schimbării de guvern, Constantin Coandă a semnat Tratatul cu Austria și Tratatul minorităților la 10 decembrie 1919, pe document fiind trecută data de 9 decembrie (Constantin Botoran, V. Fl. Dobrinescu, *Confirmarea internațională ...*, *loc cit.*, p. 12-14).

susținea apartenența Basarabiei la România. Tot în această perioadă, mai ales Franța insista pentru evacuarea trupelor lui Denikin prin România, iar Al. Millerand remite o telegramă către principalele ambasade în care se notifică faptul că și Clemenceau este gata să recunoască drepturile noastre asupra Basarabiei după exemplul premierului englez. La 3 martie Consiliul Suprem precizează și mai clar condiționarea recunoașterii unirii Basarabiei de retragerea noastră din Ungaria, conform angajamentului formulat de Al Vaida-Voevod în 26 februarie 1920, evacuare ce avea să înceapă în curând.¹²⁷ Totodată, la 4 mai 1920, Secretariatului General al Conferinței de Pace remite ambasadorului american de la Paris, Hugh C. Wallace o adresă prin care informează că la 3 martie 1920, guvernul român și-a asumat rezolvarea „problemelor restante în litigiu” și a luat act de hotărârea Consiliului Suprem de a proceda la retragerea trupelor române din Ungaria, iar „după luarea în considerație a aspirațiilor generale ale populației din Basarabia și a caracterului moldovenesc al acestei regiuni, din punct de vedere geografic și etnografic, precum și a argumentelor istorice și economice, principalele Puteri Aliate se pronunță ele însele, prin urmare, în favoarea unirii Basarabiei cu România”¹²⁸. Răspunsul secretarului de stat, E. Bainbridge Colby, către ambasadorul SUA la Paris nu a întârziat. Instrucțiunile de la Washington reiterau viziunea adoptată cu un an în urmă de R. Lansing și se cerea lui Wallace să declare Puterilor Aliate și Asociate, dar și României, că: „Statele Unite trebuie să decline din nou oferta de a deveni parte la orice tratat care tinde să dezmembreze Rusia”¹²⁹.

Confirmarea internațională a unirii Basarabiei cu România s-a hotărât la 28 octombrie 1920 în condițiile semnării fără rezerve din partea lui Take Ionescu a tratatului colectiv asupra frontierelor comune dintre statele succesoare ale fostei Monarhii austro-ungare. Consiliul Ambasadorilor i-a prezentat primului-ministrului protocolul care consemna recunoașterea *de jure* a unirii Basarabiei cu România. Conceput în spiritul Societății Națiunilor, tratatul sublinia la articolul 1: „**Înaltele Părți contractante recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între actuala frontieră a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura de vărsare până la punctual unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia și acest vechi hotar**”. În articolul 9 se preciza că Rusia este invitată să adere la acest tratat „îndată ce va exista un guvern rus recunoscut de Puterile contractante”¹³⁰. Tratatul era semnat de Marea Britanie, Franța, Italia, și, bineînțeles, România. Japonia

¹²⁷ Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 38; Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 102-103 (*Președintele Conferinței de la Londra, D. Loyd George, către primul-ministru român, Vaida-Voevod-Londra 3 martie 1920, în Publicații ale Departamentului de Stat, 1920, vol. III, Washington, 1936, p. 431*).

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Textul integral al *Tratatului între Imperiul britanic, Franța, Italia, Japonia, Principalele Puteri Aliate și România*, în *Monitorul Oficial*, nr. 100 din 8 aprilie 1922; Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbârnă, *op. cit.*, p. 597-601.

și-a pus semnătura pe acest document cu două zile întârziere, deoarece reprezentantul nipon era la Bruxelles. Tratatul a fost ratificat mai târziu, la 19 mai 1922, de către Anglia, la 11 mai 1924 de Franța și la 7 martie 1927 de Italia. Japonia nu a mai ratificat acest tratat pe fondul înțelegerii sovieto-nipone din 1925 cu privire la insula Sahalin, când japonezii și-au luat angajamentul, printr-un acord secret, să nu ratifice tratatul referitor la Basarabia¹³¹. În 1938, Al. Cretzianu a formulat un raport prin care s-a argumentat posibilitatea ratificării din partea Japoniei. De asemenea ambasadorul nipon de la Moscova a declarat unor diplomați români (Ciuntu și Dianu) că Japonia era dispusă să ratifice tratatul de la Paris¹³².

*

Tratatul de la Paris nu a fost recunoscut de Statele Unite, iar Rusia sovietică l-a denunțat vehement, după câteva zile de la semnare. Luând în considerare reacțiile de la Washington și Moscova, factorii de decizie ai politicii externe românești au înțeles că atitudinile americană și sovietică ar putea declanșa dificultăți din perspectivă internațională asupra apartenenței Basarabia la statul român. Prin urmare, Bucureștii si-a propus să acționeze hotărât pe scena internațională și pe plan bilateral, atât în Vest, cât și în Est.

Cu ocazia semnării Pactului Briand-Kellogg, chiar la 27 august 1928, legația Statelor Unite de la București a trimis textul *Tratatului de renunțare la război în diferendurile dintre state* către Președinția Consiliului de Miniștri de la București, cu invitația adresată guvernului român de a adera la acest document. În aceeași zi, Ministerul Afacerilor Străine a remis legației americane o notă diplomatică ce afirma disponibilitatea României în a denunța războiul și, evident, decizia de a semna Tratatul de la Paris, după cum mai era denumit Pactul Briand-Kellogg, cu menționarea expresă a motivelor care conduceau România spre atare decizie. Totodată, Ministerul român a trimis această notă legației americane cu rugămintea explicită de a fi înmănată lui F. B. Kellogg, considerat principalul artizan al Pactului, iar la 4 septembrie M. Sturdza¹³³, însărcinatul cu afaceri a României la Washington a depus documentul de

¹³¹ Al. Boldur, *op. cit.*, p. 514; Ion Constantin, *România, Marile Puteri și Basarabia*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 25.

¹³² AMAER, fond 71/ 1920-1944. URSS, vol. 137, f. 99-102. Raportul din 2 septembrie 1938 semnat de Al. Cretzianu, intitulat *Referat în privința oportunității de a se obține o eventuală ratificare de către Japonia a Tratatului privitor la Basarabia*; Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 38.

¹³³ Mihail Sturdza (1886-1980). Doctor în drept internațional, diplomat de carieră, funcționar al Ministerului de Externe trimis la Atena, Washington, Riga și Copenhaga, ministru de Externe în guvernul legionaro-antonescian (septembrie-decembrie 1940) și în guvernul de la Viena, condus de Horia Sima (decembrie 1944 - mai 1945). După 1945, în exil, a desfășurat o intensă activitate anticomunistă. Reputat publicist și memorialist, este autorul unuia dintre cele mai temeinice lucrări consacrate evoluției diplomației române interbelice (*România și sfârșitul Europei. Amintiri din Țara pierdută*, Editura Dacia, Rio de Janeiro,

aderare a României la Tratat. La București, premierul român G. G. Mironescu, în expunerea de motive privind proiectul de lege, menționa răspunderea reciprocă de neagresiune a tuturor vecinilor și de-a lungul tuturor frontierelor României Mari¹³⁴.

Eforturile Bucureștilor de a sensibiliza factorii politici americani în sensul recunoașterii unirii Basarabiei cu România au continuat în anul următor, când România și Statele Unite au semnat Tratatul de Arbitraj și Conciliațiune, la 21 martie 1929. Importanța acestui document poate fi apreciată în consonanță cu prevederile Pactului Briand-Kellog. Renunțarea la război implica rezolvarea diferendurilor dintre state prin negocieri, iar actul semnat în martie 1929 venea în completarea Pactului, asigurând partea română, cel puțin la prima vedere, de sprijinul american în eventualele tratative. Speranțele Bucureștilor se bazau și pe semnarea, în februarie 1929, a *Protocolului de la Moscova* alături de URSS, Polonia și Țările Baltice, document ce reitiera practic stipulațiile Pactului Briand-Kellogg și care anunța o normalizare a relațiilor tensionate, până atunci, dintre statele semnatare¹³⁵.

În 1933, în contextul semnării *Convenției de definire a agresorului*, Casa Albă observa cu satisfacție *destinderea* survenită între N. Titulescu și M. Litvinov și, prin urmare, la 12 aprilie 1933, secretarul de stat Cordell Hull aducea la cunoștință președintelui F. D. Roosevelt eforturile diplomației române de a obține confirmarea unirii Basarabiei la România. C. Hull susținea că, de altfel, SUA au recunoscut *de facto* unirea provinciei dintre Prut și Nistru și jurisdicția statului român pe teritoriul Basarabiei, atâta timp cât consulatul american de la București emite vize cetățenilor români proveniți din Basarabia. Tot C. Hull expune și modalitatea prin care Statele Unite pot adopta recunoașterea *de jure* a unei situații deja confirmate și operabile la nivel consular. El propune ca de la 1 iulie 1933, în cotele de imigrație să se facă referire doar la România și să se evite consemnarea denumirii de Basarabia pentru cetățenii români proveniți din această regiune, subliniind încă odată că o astfel de soluție ar însemna, în opinia oficialului american, recunoașterea *de facto* a apartenenței Basarabiei la statul român. În baza aprobării președintelui Roosevelt a memorandum-ului trimis de secretarul de stat Cordell Hull, se ia decizia ștergerii din cotele de imigrație a denumirii exprese de „Basarabia”, hotărându-se ca, de la

1966; ed. a II-a, Editura Fronde, Alba Iulia-Paris, 1994. Cu o ediție de largă circulație în limba engleză: *The Suicide of Europe. Memoirs of Prince... Former Foreign Minister of Rumania*, Western Island, Boston, 1968. Vezi Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, Editura FF Press, Iași, 1996, p. 142; Corneliu Ciucanu, *Diplomatul Mihail Sturdza, Mișcarea Legionară și „coaliția anti-Titulescu”*, în Paul Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu (coord.), *Diplomație și destine diplomatice în lumea românească*, Târgoviște, 2011, p. 259-288.

¹³⁴ *Monitorul Oficial*, nr. 30, Partea I, din 7 februarie 1929.

¹³⁵ *Relații româno-sovietice. Documente*, vol. I: 1917-1934, (redactor responsabil, Dumitru Preda), București, 1999, p. 278-281; Ion Agrigoroaiei, *Basarabia în acte diplomatice, 1711-1947*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2018, p. 81.

1 iulie, procentul de imigrație atribuit Basarabiei să revină României¹³⁶, aspect ce consemna recunoașterea – **implicită**, nu și **explicită** – a apartenenței Basarabiei la România de către factorii de decizie de la Washington.

Semnarea Tratatului de la Paris a „surprins” Rusia Sovietică, declanșând, la 1 noiembrie 1920, reacția ostilă a Moscovei, care a remis guvernelor Marii Britanii, Franței, Italiei și României o notă de protest. Semnatarul acestui document era Rakovski, care preciza că „guvernele Republicilor Sovietice ale Rusiei și Ucrainei declară că ele nu pot recunoaște ca având vreo putere înțelegerea cu privire la Basarabia făcută fără participarea lor și că ele nu se consideră în nici un fel legate de tratatul încheiat pe această temă de alte guverne”¹³⁷. Stat direct interesat de Basarabia și de prezența sa la Gurile Dunării, Rusia Sovietică nu a recunoscut Tratatul de la Paris¹³⁸ și a încercat să-i minimizeze forța și greutatea juridică în toată perioada interbelică. „Surprinderea” sovieticilor se referea la faptul că Tratatul Basarabiei s-a semnat chiar în timpul negocierilor româno-sovietice de la Copenhaga. Din inițiativa primului ministru Al. Vaida-Voevod, încă din februarie 1920, reprezentantul nostru la Copenhaga, D. N. Ciotori, inițiasse discuții cu Maxim Litvinov și mai apoi cu Leonid Krasin. Negocierile bilaterale cu sovieticii nu aveau un caracter oficial, dar testau disponibilitatea sovieticilor spre concesi, iar interesul nostru era desigur, recunoașterea unirii Basarabiei cu România. Momentul era prielnic și din perspectiva vacuumului de legitimitate, ce condamna regimul bolșevic la izolare internațională. D. Ciotori remite colonelului Radu Rosetti informația că Litvinov dorea încheierea păcii ca o recunoaștere politică a Sovietelor și că ar fi consimțit verbal la recunoașterea Basarabiei ca parte a României¹³⁹. Semnarea Protocolului de la Paris l-a surprins pe D. Ciotori în miezul tratativelor cu L. Krasin care s-a arătat contrariat de *graba* arătată de români în a tranșa chestiunea Basarabiei fără acordul principalului stat interesat. El a punctat „iritat” eroarea diplomației române, făcând observația că am „greșit înțelegându-ne peste capul sovieticilor”¹⁴⁰.

Anul 1924 a marcat ieșirea din izolare a regimului sovietic prin recunoașterea guvernului sovietic de către Marea Britanie, Italia (în februarie) și Franța (în octombrie).

¹³⁶ Apud Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, Partea I, 1918-1933, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 1136-1137.

¹³⁷ Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse (APEFR), fond 04, mapa 227, dosar 52 875, f. 40. *Nota guvernelor RSSF Ruse și RSS Ucrainene adresată guvernelor Marii Britanii, Franței Italiei și României privind Tratatul de la Paris de recunoaștere a unirii Basarabiei cu România*, semnată de Cicerin, din partea Rusiei și de Rakovski, din partea Ucrainei, prin care nu recunosc „alipirea Basarabiei la România” (apud Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 112).

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ Raportul delegației române la tratativele româno-ruse (sovietice), adresat lui Al. Averescu, președinte al Consiliului de Miniștri al României, semnat de D. N. Ciotori (AMAER, fond 71/ 1919-1920-1944, URSS, vol. 134, p. 34-35).

¹⁴⁰ Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 39.

Gestul politic al Angliei și Italiei a determinat factorii de decizie de la București să încerce normalizarea relațiilor cu Moscova¹⁴¹. Deși contactele anterioare româno-sovietice de la Copenhaga, Varșovia și Genova nu au înregistrat rezultate notabile, s-a decis organizarea unei conferințe bilaterale la Viena¹⁴². Instrucțiunile prim-ministrului I. I. C. Brătianu pentru delegația deplasată la Viena subliniau faptul că pentru stabilirea relațiilor de bună vecinătate trebuia fixată, inerent, granița care înseamnă recunoașterea unirii Basarabiei. De asemenea, Ionel Brătianu recomanda tactic „despărțirea chestiunii Basarabiei de aceea a tezaurului”¹⁴³. În consecință, scopul delegației noastre era ca reprezentanții sovietici să recunoască Nistrul drept frontieră între cele două state, formulă care implica și recunoașterea apartenenței Basarabiei la statul român. Pretenția Uniunii Sovietice de a se organiza un „plebiscit în Basarabia” a determinat eșuarea Conferinței sovieto-române de la Viena. Telegrama secretă trimisă lui Krestinski de către Gh. Cicerin, comisar al poporului pentru afacerile externe, dovedește clar că rușii nu voiau să negocieze. Sovieticii doar mimau *încercarea* de a rezolva *litigiul* Basarabiei pe cale pașnică, pentru a câștiga respectabilitate în plan diplomatic, după o lungă perioadă în care fuseseră excluși din rândul *popoarelor civilizate* și din *concertul* Marilor Puteri. Textul telegramei lui Cicerin demonstrează, în fapt, **boicotarea** discuțiilor bilaterale de la Viena: „Trebuie ca la conferință să se facă auzit cuvântul plebiscit. Probabil, cum veți menționa cuvântul Basarabia, românii vor pleca, de aceea printre primele cuvinte ale dvs., când o veți menționa, să fie plebiscit. Introduceți acest cuvânt chiar în prima dvs. frază”¹⁴⁴. După cum am arătat, formula plebiscitului fusese lansată în contextul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris de către Vasili Maklakov, delegat albgardist și susținător al amiralului Kolceak. Obișnuit cu optica și strategia rusească, încă de la Conferința Păcii de la Paris, Ionel Brătianu anticipase și acest posibil impas al negocierilor, recomandând delegației noastre deplasată la Viena să afirme hotărât că: „România nu va accepta un plebiscit în Basarabia din mai multe considerente: noi urmărim pacificarea Basarabiei, iar prin plebiscit s-ar destabiliza; acceptând plebiscitul ne-am contrazice față de aliați repunând în discuție problema Basarabiei, după ce ei au recunoscut unirea”¹⁴⁵. Pe bună dreptate, reprezentanții statului român au respins din principiu ideea plebiscitului, întrucât s-ar fi pus sub semnul

¹⁴¹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente*, antologie de Ion Calafeteanu și Viorica Pompilia Moisuc, Editura Universitas, Chișinău, 1995, p. 47-48.

¹⁴² Delegația română era compusă din C. Langa-Rășcanu (președintele delegației), Dimitrie Drăghicescu, C. Arion, D. N. Ciotori, un veteran deja al negocierilor cu sovieticii, și basarabeni P. Cazacu, Gherman Pântea și Anton Crihan. Delegația sovietică era alcătuită din Krestinki, președintele delegației și ambasador la Berlin, Serebriakov, Levitzki, Lorenz, Ustinov, Rydel și Kolceakovski (Valentin Negre, *Basarabia. Pagini din istoria rășluirii*, Slobozia, 2009, p. 869).

¹⁴³ AMAER, fond 71/ 1920-1944. URSS, vol. 76, f. 106-110; vezi și V. Sturza, *op. cit.*, p. 127-129.

¹⁴⁴ Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse (APEFR), fond 059, mapa 40, dosar 300, f. 35, *apud* Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 129.

¹⁴⁵ AMAER, fond 71/ 1920-1944. URSS, vol. 76, f. 108.

întrebării Hotărârea de Unire a Sfatului Țării din 27 martie 1918 și s-ar fi abandonat, deopotrivă, argumentația de ordin istoric, demografic, geografic, etnografic, referitoare la drepturile noastre istorice asupra Basarabiei și la legitimitatea Unirii, adoptată fără rezerve, după cum am arătat mai sus, de către experții francezi, britanici și americani din Comisia Teritorială Centrală. Totodată, cedarea în fața presiunii sovietice ar fi *anulat* Protocolul de la Paris, singurul instrument juridic internațional care recunoștea Unirea și granița de răsărit a României Mari.

Prin urmare, observăm că tema „plebiscitului” a fost o stratagemă utilizată de reprezentanții albgardiști la Paris, în iulie 1919, dar și la Viena, în martie-aprilie 1924, de către sovietici. După ample cercetări în arhivele ruse și americane, istoricul Gh. Buzatu a demonstrat că în problema Basarabiei, atât reprezentanții emigrației „albe”, țariste, cât și oficialitățile bolșevice s-au **regăsit** pe aceeași platformă anti-românească, nerecunoscând unirea și apartenența provinciei dintre Prut și Nistru la România. Viziunea comună în chestiunea Basarabiei era slujită cu același fanatism de forțele albgardiste monarhiste, care urmăreau nostalgic refacerea Rusiei țariste, cât și de liderii regimului sovietic, promotori ai „exportului” revoluției comuniste. Ca principiu și metodă, au utilizat împreună formula „plebiscitului”, generând confuzie asupra legitimității și corectitudinii Deciziei de unire de la 27 martie 1918, ca „expresie a interesului politic special pentru acest teritoriu”¹⁴⁶. În aceea perioadă, în fapt, atât emigrația „albă”, cât și liderii regimului sovietic, considerau Basarabia un teritoriu „eliberat de sub jugul turcesc”, la 1812. Documentația sovietică prezentată la Conferința de la Viena, de exemplu, apelând la „cutume medievale”, susținea ireductibil această versiune halucinantă lansată de Rusia imperială, încercând să „legitimeze” un rapt teritorial din vremea țarului Alexandru I. Prin urmare, autoritatea sovietică asupra teritoriului dintre Prut și Nistru era consfințită prin dreptul forței și al războiului, neținând cont de forța dreptului istoric, perspectivă ce coincidea perfect cu tezele susținute de reacționarii ruși, antibolșevici din exil.

După înfrângerea contrarevoluției albe, numeroși militari, oameni politici și foști diplomați atașați lui Kolceak, Denikin sau Vranghel, prin numeroase demersuri, au manifestat atitudini vehement antiromânești, privind – mai cu seamă –, apartenența Basarabiei la statul român (articole în presa occidentală, memorii, manifeste, înființarea de organizații iredentiste, cu precădere în vecinătatea României). În Bulgaria exista un centru organizat de foști militari ruși din trupele lui Denikin, întrucât evacuarea armatei albe s-a efectuat prin Bulgaria, iar primul „popas”, pe care l-a făcut generalul Denikin în lungul său exil, a fost Sofia¹⁴⁷. Un puternic centru monarhist care milita pentru

¹⁴⁶ Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 101 (ediția a II-a anastatică, Tipo Moldova, Iași, 2010).

¹⁴⁷ AMAER, fond 71/ 1914, E. 2; Partea a II-a, vol. 29, f. 148 (*Raportul nr. 1028, din 19 aprilie 1922*,

restaurarea Rusiei țarilor era în Serbia, iar în Ungaria existau organizații contrarevoluționare rusești sprijinite de autoritățile horthyste. Potrivit unui document de arhivă, centrul cel mai bine organizat era la Praga, unde s-au asociat, pe o platformă explicit antiromânească, mai multe curente iredentiste „de la monarhismul cel mai reacționar până la bolșevismul cel mai anarhic”¹⁴⁸. Dar nu doar în Europa sud-răsăriteană s-au organizat astfel de asociații antiromânești. În capitala Franței și în Belgia circulau broșuri și manifeste antiromânești, lansate de albgardiștii din Paris¹⁴⁹, iar diplomații noștri informau centrala Ministerului de Externe român că anumite „persoane refugiate din Basarabia din cauza atitudinilor antiunioniste”, care se recomandau „Emigrația Basarabească”, au început „o campanie prin presă și conferințe, îndreptată contra României”¹⁵⁰. În același registru antiromânesc s-au manifestat și emigranții politici ruși din Statele Unite. La 10 februarie 1937, Alexandr Kerenski contesta unirea Basarabiei cu România într-un articol publicat în „New York Times”, declarând că în momentul în care „Rusia va fi iar în picioare, România va fi silită să caute a avea relațiuni prietenești cu ea și, pe o cale sau alta, situația Basarabiei trebuie determinată cu argumentele Rusiei”. În același articol, Kerenski lauda administrațiile americane, care nu aprobaseră politica europeană „greșită” de a opera modificări asupra teritoriului rusesc, referindu-se la Tratatul de la Paris, din octombrie 1920¹⁵¹.

Prin urmare, atitudinile și acțiunile explicite antiromânești, adoptate atât de emigrația reacționară „albă”, cât și de regimul sovietic, demonstrează că, dintotdeauna, interesele Moscovei, „camuflete” în diverse proiecte, *atractiv* și *generos* prezentate, nu țin, nicicum, cont de „culoarea” politică. Din această perspectivă, declarația lui Poklevski-Koziel, fostul reprezentant al Rusiei țariste la București, stabilit în București după izbucnirea revoluției bolșevice, rămâne semnificativă în definirea relației noastre cu Vecinul de la Răsărit. Întrebat de jurnalistul Ion Joldea-Rădulescu despre pericolul comunismului rusesc, fostul ministru plenipotențiar al țarului Nicolae al II-lea a răspuns că: „Nu doar bolșevismul constituie primejdia morală care vă pândește, ci Rusia, Rusia pur și simplu”¹⁵², confirmând, astfel, că vecinătatea cu rușii a fost și este „blestemul poziției geopolitice a României” și că, „așezați în calea tuturor răutăților”, suntem „prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu”¹⁵³.

transmis de Constantin Langa-Rășcanu, șeful Legației de la Sofia).

¹⁴⁸ AMAER, fond 71/ 1914, E. 2; Partea a II-a, vol. 29, f. 148.

¹⁴⁹ Telegrama nr. 104, din 15 iulie 1921, trimisă de Legația Regală a României din Paris (*Ibidem*, vol. 25, f. 94).

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 95 (Nota informativă nr. 75 959, din 15 ianuarie 1937, cu titlul *Activitatea Basarabenilor în Franța*).

¹⁵¹ *Ibidem*, vol. 29, f. 252-255 (Nota informativă, intitulată *Kerenski atacă Unirea Basarabiei*).

¹⁵² Gh. Buzatu, *Bătălia pentru Basarabia* (1941-1944), Editura Mica Valahie, București, 2010, p. 167.

¹⁵³ Vezi broșura semnată de istoricul Gh. Buzatu, *Blestemul poziției geopolitice a României: Suntem prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu*, Editura Vicovia, Bacău, f. a.

Ruperea tratatelor româno-ruse de la Viena a declanșat o vie activitate la Moscova. La 29 iulie 1924, Biroul Politic al Partidului Bolșevic a decis crearea, în stânga Nistrului, a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Ucraina¹⁵⁴. Scopul formării acestui stat artificial era, indubitabil, crearea iredentei sovietice pentru reocuparea Basarabiei, intenție clar declarată atâta timp cât granița noii republici era preconizată pe Prut¹⁵⁵. Între 1919 și 1924, Rusia Sovietică prin Comintern și Federația Comunistă Balcanică a întreprins mai multe acțiuni subversiv-propagandistice împotriva României¹⁵⁶, iar „răzmerița” de la Tatar-Bunar a făcut parte din proiectul sovietic de recucerire militară a provinciei românești dintre Prut și Nistru, după cum o dovedește circulara secretă a Cominternului, semnată de Radek¹⁵⁷. Eșecul „revoluției” de la Tatar Bunar a determinat Moscova să pună în practică, la 12 octombrie 1924, decizia înființării RASSM în cadrul Ucrainei, re-afirmând, pe această cale, intenția fermă de a anexa Basarabia¹⁵⁸. Constituirea RASSM a coincis cu apariția teoriei „moldovenismului”, teză care a declanșat un proces antidentitar terifiant, conceput cu scopul deznaționalizării românilor de pe ambele maluri ale Nistrului, cu efecte dezaastroase lingvistice și etno-culturale, vizibile și în zilele noastre¹⁵⁹.

Uniunea Sovietică a manifestat aceeași ostilitate față de apartenența Basarabiei la România și în următoarea perioadă. Acest fapt a declanșat o amplă activitate a factorilor de decizie de la București pentru normalizarea relațiilor româno-sovietice cu intenția clară de a obține recunoașterea sovietică a Nistrului drept graniță între cele două state. Admiterea Uniunii Sovietice în Liga Națiunilor în 1934 a accelerat activitatea coordonată de Nicolae Titulescu în vederea restabilirii raporturilor dintre România și URSS. Astfel, după mai multe întrevederi Titulescu-Litvinov, la 9 iunie 1934 s-au reluat relațiile diplomatice româno-sovietice. Partizan și artizan al securității colective, N. Titulescu a contribuit la încheierea pactelor de asistență mutuală între Franța și URSS și între Cehoslovacia și URSS. În condițiile în care România avea tratate atât cu Franța, cât și cu Cehoslovacia, următoarea etapă era semnarea unui pact de asistență mutuală între

¹⁵⁴ Ion Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 19-36; Gheorghe Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului”*, Editura Civitas, Chișinău, 2009, p. 13-83.

¹⁵⁵ Ion Constantin, *op. cit.*, p. 30.

¹⁵⁶ Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 114 și urm.

¹⁵⁷ *Ibidem*; Gh. Tătărescu, *Basarabia și Moscova. Discurs pronunțat în Camera Deputaților la 9 decembrie 1925*, Imprimeria Statului, București, 1926. În circulara-telegrafică iscălită de liderul bolșevic, Karl Bernardovici Radek se consemna că „problema Basarabiei va fi rezolvată, în curând, prin arme” (V. Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, p. 96).

¹⁵⁸ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 157.

¹⁵⁹ *Ibidem*; Gheorghe Cojocaru, *op. cit.*, p. 74-83; Ludmila Rotari, *op. cit.*, p. 263-269.

România și Uniunea Sovietică¹⁶⁰. Inițiativa diplomatică titulesciană a fost sprijinită de guvernul român și de unii lideri din opoziție, iar regele Carol al II-lea a încurajat personal acțiunea ministrului de Externe, mărturisindu-i că: „Ceea ce face forța argumentului dumitale este că e mai bine să avem pe ruși prieteni decât inamici”¹⁶¹. La 21 iulie 1936, s-a perfectat protocolul româno-sovietic, document ce prefața pactul de asistență mutuală, care indica, **de patru ori, că frontiera între cele două state este pe Nistru**. M. Litvinov nu avea, însă, mandat din partea guvernului sovietic și a „amânat” semnarea pactului. Refuzul lui Litvinov de a semna pactul de asistență mutuală româno-sovietic din 1936 prognoza „nori negri” la granița Nistrului, dovedind „jocul dublu” al sovieticilor: implicarea Moscovei în politica securității colective era o diversiune menită să „adoarmă” vigilența Europei și, în special, a statelor vecine¹⁶².

*

Tratatul semnat la Versailles, Neuille-sur-Seine, Saint Germain, Trianon, Paris și Sévres)¹⁶³ reprezintă, fără îndoială, temelia politico-juridică a României Mari, sub raportul recunoașterii internaționale a **infăptuirilor** consemnate în hotărârile de unire ale anului 1918. Corpurile legiuitoare de la București au conferit, din punctul de vedere al statului român, consacrarea legislativă a sistemului tratatelor de pace de la Paris¹⁶⁴. Din perspectiva temei noastre, în *arhitectura* politico-diplomatică configurată de oamenii politici români la Conferința de Pace, Protocolul de la Paris se prezintă ca un document mult mai *fragil* în comparație cu celelalte tratate parafate în capitala Franței. La 1920, Tratatul Basarabiei a fost un document internațional **necesar** dar – după cum se va aprecia și dovedi mai târziu –, nu și **suficient**, în încercarea oamenilor de stat români de a securiza granița Nistrului, considerată cea mai vulnerabilă. Neliniștea Bucureștilor a crescut exponențial în condițiile în care Rusia Sovietică, devenită URSS, recuperează pe tărâm diplomatic handicapul evident de a nu fi fost admisă ca partener de discuție la forumul păcii de la Paris. Evoluția României în cadrul relațiilor internaționale europene în timpul celor două decenii interbelice demonstrează că oamenii politici români au sesizat pericolul la care se expune țara în raport cu factorul rusesc. Prin urmare, așa se explică activitatea sistematică politico-diplomatică a României interbelice, inteligent orientată de N. Titulescu atât spre Vest, cât și spre Est, cu scopul neutralizării *lipsei de înțelegere* a

¹⁶⁰ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁶¹ V. Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, p. 113.

¹⁶² Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 14; Corneliu Ciucanu, *De la Externe... în vâltoarea vieții politice interne. Relațiile dintre Nicolae Titulescu și Dreapta românească interbelică*, în *CercLst*, XXXVII, 2018, p. 289-322.

¹⁶³ Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbărna, *op. cit.*, *passim*.

¹⁶⁴ Ion Bitoliano, *Actul ratificării tratatului de pace în corpurile legiuitoare ale României – 1920*, în *RdI*, I, 1986, p. 44-62; V. Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, p. 25.

realităților românești (în raport cu SUA) și, totodată, pentru aplanarea unor adversități declarate ale URSS față de statul național-unitar român.

În iunie 1940, în urma aplicării articolului 3 din *Protocolului adițional secret* al Pactului Ribbentrop-Molotov¹⁶⁵, Basarabia, Ținutul Herța și nordul Bucovinei sunt ocupate de Uniunea Sovietică. Acest prim act de agresiune împotriva frontierelor statului național-unitar a însemnat începutul sfârșitului României Întregite, confirmând temerile întemeiate ale oamenilor politici români față de ostilitatea marelui vecin de la est. Drama Basarabiei din iunie 1940 demonstrează, cu atât mai mult, că – urmărind apărarea interesului național –, efortul de normalizare a relațiilor noastre cu sovieticii, întreprins de factorii de răspundere de la București, a fost o inițiativă justă, pe deplin îndreptățită, fiind menită să aducă liniște la hotarul de răsărit al României Mari¹⁶⁶.

CONSIDERATIONS REGARDING ROMANIA AND THE ISSUE OF Bessarabia
DURING THE INTERWAR PERIOD

(Abstract)

Starting with 1711, when Peter the Great's armies reached the Dniester, the Romanians lived under the pressure of the Russian factor for over 300 years. Petersburg's imperial plan of expansion in the Balkans and towards the "warm seas" (Aegean and Mediterranean) inevitably involved the occupation of the Romanian Principalities, followed by countless abuses, requisitions, iniquities. Annexed by the Tsarist Empire in 1812, Bessarabia united with Romania on March 27, 1918, a year considered in our historiography as an "astral moment" for every Romanian. However, the international confirmation of Bessarabia's belonging to the Kingdom of Romania triggered a complex and complicated political-diplomatic process, at the same time, marked by actions, interventions, negotiations and significant moments from the perspective of asserting our legitimate rights over the Pruto-Nistrian space. If Bolshevik Russia and, subsequently, the USSR viewed this reality with increasing hostility, the "ordeal" of the Union's international recognition, which began at the Peace Conference of Paris (1919-1920), continued in the Interwar period and was not completed - unfortunately - even nowadays, was maintained by petty political-economic, ideological and geopolitical interests, even by our former allies. At the same time, the union of Bessarabia with Romania was also aggressively "torpedoed" by the nostalgic exponents of the Orthodox, civilizing and liberating "messianism" of the imperial Russia, grouped in the White Guard armies and in exile organizations.

¹⁶⁵ Gh. Buzatu, *Paradigme ale tragediei Basarabiei*, Editura Vicovia-Babel, Bacău, 2011, p. 3 și urm.

¹⁶⁶ Idem (coord.), *Titulescu și strategia păcii*, Editura Junimea, Iași, *passim*; V. Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, p. 112-115; Idem, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, p. 6-24 și urm.; Corneliu Ciucanu, *De la Externe... în vâltoarea vieții politice interne...*, loc. cit., p. 291-293.